

BEZINNING OP HET GEBRUIK VAN ICT:
VERNIEUWEN EN BEWAREN

Internet: een verantwoorde toepassing?

Jaap Brand
Thedoor van Donge
Jan Dirk van de Geer
Henk Kievit
Laurens van der Tang
Bart Schalk
Jan Weststrate
Eindredactie:
Henk Post

Ede/Putten, september 1999

ICT – informatie- en communicatietechniek – oefent een grote invloed uit op de ontwikkeling van de maatschappij. Voor velen is ICT een onlosmakelijk onderdeel van hun functioneren en leven. Zeer actueel is de snelle verbreiding van Internet. Het jaar 1999 lijkt het jaar van het gratis internetten te gaan worden. Diverse bedrijven bieden een gratis abonnement aan. Ongekende nieuwe informatie- en communicatiemogelijkheden dringen zich op. Zeker is dit het geval als een gebruiker beschikt over een PC met “alles erop en eraan”, de multimedia-computer.

Een christen leeft in de wereld, maar behoort niet van de wereld te zijn. Wat wil dit zeggen als het gaat om ICT? Moeten we alles klakkeloos accepteren of sluiten we ons volledig voor deze nieuwe ontwikkeling af? Wat is wijsheid? Dat is de problematiek waarop *Bezinning op het gebruik van ICT* ingaat. Deze publicatie is het resultaat van een periode van bezinning van een aantal mensen die zelf actief zijn in de ICT-branche. Zij werken bij Baan Company of de Vanenburg Group. Zij hebben zich de vraag gesteld hoe het gebruik van ICT tot Gods eer kan zijn. Daartoe hebben ze aan de hand van een vijftal thema's nagedacht over ICT: tijdsbesteding, verleiding, kennisvermeerdering, vreemdelingschap en techniek.

INHOUDSOPGAVE

<i>Woord vooraf</i>	6
1 <i>Is “internetten” geoorloofd?</i>	7
1.1 Internet en ICT.....	7
1.2 Een godzalig leven.....	7
2 <i>De ontwikkeling van de informatie- en communicatietechniek (ICT)</i>	9
2.1 Een nieuwe ontwikkeling	9
2.2 Communicatietechniek.....	9
2.3 Informatietechniek.....	10
2.4 ICT.....	10
2.5 Internet.....	10
2.6 Filtersoftware	12
2.7 De toekomst van Internet.....	13
3 <i>Tijdsbesteding</i>	15
3.1 Nieuwe mogelijkheden.....	15
3.2 ICT-tijd	15
3.3 Gods tijd	15
3.4 Onze tijd in bijbels licht.....	16
3.5 Aandachtspunten voor bezinning	19
4 <i>Verleiding</i>	20
4.1 Nieuwe verleidingen.....	20
4.2 De natuurstaat van de mens.....	20
4.3 De verleiding mijden.....	21
4.4 Consequenties voor ICT-gebruik.....	23
4.5 Aandachtspunten voor bezinning	24
5 <i>Kennisvermeerdering</i>	26
5.1 ICT als hulpmiddel.....	26
5.2 Kennis vermeerderen in bijbels perspectief.....	26
5.3 Kennis vermeerderen in het licht van de reformatorische traditie	27
5.4 Informatie, kennis en wijsheid.....	29
5.5 ICT als drager van de Bijbel.....	30
5.6 Aandachtspunten voor bezinning	30
6 <i>Vreemdelingschap</i>	32
6.1 Een spanningsveld.....	32
6.2 Bijbelse overwegingen.....	32
6.3 Gemene gratie en cultuurmandaat	34
6.4 Antithese	34

6.5	Aanpassen of bewaren.....	35
6.6	Aandachtspunten voor bezinning	37
7	<i>Techniek</i>	38
7.1	Continu nieuwe producten.....	38
7.2	Techniek en wetenschap in de Bijbel.....	38
7.3	Religieuze verering	39
7.4	Aandachtspunten voor bezinning	41
8	<i>Epiloog</i>	43
9	<i>Literatuuroverzicht</i>	44

Woord vooraf

De razendsnelle ontwikkeling in de richting van een informatiemaatschappij plaatst ons voor tal van ingrijpende vragen. Daarbij lopen wij het grote gevaar ieder ogenblik door de ontwikkelingen te worden ingehaald. Ethische bezinning is dringend noodzakelijk. De informatiemaatschappij verandert onze gehele samenleving immers ingrijpend. De overheid stimuleert de nieuwe ontwikkelingen met kracht. Niemand kan zich daaraan geheel onttrekken. Er ontstaan zowel interessante nieuwe mogelijkheden als levensgrote bedreigingen. Daarbij kan men name aan Internet worden gedacht. In het bijzonder degenen die willen leven bij het licht van Gods Woord staan voor beslissende keuzes. In zeker opzicht kan men gerust zeggen dat de toekomst van de gereformeerde gezindte in het geding is. Het spanningsveld “wel in de wereld, maar niet van de wereld” doet zich hier in optima forma voor.

Daarom is het zeer te waarderen dat een aantal betrokkenen – zelf werkzaam in de informatie- en communicatietechnologie – zich de moeite hebben getroost een bijdrage te leveren aan de zo broodnodige bezinning. Zij zijn bij uitstek in staat om een heldere en deskundige visie op de ontwikkelingen te bieden; maar zij zijn het ook die het geschetste spanningsveld zelf als het ware aan den lijve ervaren. Juist daarom is deze bijdrage aan de doordenking van de hier liggende vraagstukken zo waardevol. Voor hen die in deze sector werkzaam zijn, maar ook voor allen die met deze ontwikkelingen worden geconfronteerd – en wie wordt dat niet? – is deze bezinning een “must”.

De schrijvers zijn er mijns inziens in geslaagd de vragen die zich voordoen helder voor het voetlicht te brengen vanuit Bijbels licht en in verbondenheid met het reformatorisch erfgoed. Dan gaat het om de kernvraag, hoe ook in de geïnformatiseerde maatschappij te leven tot Gods eer en tot nut en zegen van de naaste. Het zal opvallen dat in deze publicatie meer vragen worden gesteld dan antwoorden worden gegeven. Maar dat is nu juist het doel, aan te zetten tot bezinning en doordenking. Ik hoop dat deze doordenking in brede kring, mede als vrucht van deze bijdrage, snel op gang mag komen. Ik vertrouw erop dat dit tot groot nut zal zijn voor onze positiebepaling in deze ingrijpende vraagstukken. Daarom wil ik deze publicatie graag bij u aanbevelen. Moge kennisneming daarvan gepaard gaan met de bede uit Psalm 43: “Zend Uw licht en uw waarheid, dat die mij leiden”.

Mr. Dr. J.T. van den Berg,
Lid van de Tweede Kamer voor de SGP

1 Is “internetten” geoorloofd?

1.1 Internet en ICT

In enkele jaren is Internet snel en krachtig opgekomen. Datzelfde geldt voor de multimedia-computer. Het gebruik van de computer is niet langer vooral gericht op tekstverwerking en boekhouden. Vandaag de dag kan met de computer heel veel. Er kunnen CD-Roms in. Daar kan heel nuttige informatie op staan, maar er zijn ook veel CD-Roms verkrijgbaar met spellen en ander amusement. Veelal zijn deze CD-Roms volstrekt verwerpelijk. Bovendien kunnen we tegenwoordig met de computer het Internet op, de elektronische snelweg. We noemen dat ook wel “surfen op Internet” of “internetten”. Ook hiervoor geldt dat er nuttige toepassingen zijn, maar dat veel zonder meer strijdig is met bijbelse waarden en normen.

Recent is dan ook in de gereformeerde gezindte de discussie en gedachtenvorming op gang gekomen over het gebruik van deze nieuwe techniek die we in deze publicatie samenvatten onder de noemer ICT. ICT staat voor Informatie en Communicatie Techniek. Dit betekent dat de computer niet alleen een informatieverwerkend hulpmiddel is maar ook een communicatiemiddel. In dit laatste opzicht is ze deels een vervanging voor bijvoorbeeld de telefoon en de fax, maar ook voor de televisie.

In eerste instantie is de discussie zich gaan richten op het al dan niet toelaatbaar zijn van Internet. Inmiddels is al wel duidelijk geworden dat de ethische aspecten van het gebruik van Internet ten dele ook betrekking hebben op andere toepassingen van ICT. Dit betekent dat een bredere bezinning gewenst is. Te meer omdat in de loop van 1997 door een tweetal kerkverbanden een synodebesluit is genomen dat privégebruik van Internet en de multimedia-PC afwijst.

ICT is in hoog tempo een belangrijke factor aan het worden op een groeiend aantal maatschappelijke terreinen. Dit betekent dat ook de gereformeerde gezindte steeds meer in aanraking komt met allerlei toepassingen van ICT. Dit kan leiden tot een spanningsveld. Enerzijds kan het gebruik van een bepaalde ICT-toepassing zakelijk gezien noodzakelijk zijn. Anderzijds kunnen er vragen leven in hoeverre het gebruik van ICT, zakelijk en/of privé, geoorloofd is in het licht van Gods Woord.

Dit gegeven leidde in de zomer van 1997 tot de oprichting van een bezinningsgroep. Zij maken uit hoofde van hun beroep niet alleen dagelijks gebruik van ICT, maar dragen bij aan de ontwikkeling ervan. Overigens vond het deelnemen in de bezinningsgroep op strikt persoonlijke titel plaats. Deze publicatie is het resultaat van een aantal bijeenkomsten, gehouden van de zomer van 1997 tot de zomer van 1999.

1.2 Een godzalig leven

Als bezinningsgroep is geprobeerd vanuit bijbels perspectief te onderzoeken binnen welke grenzen het gebruik van en het werken met ICT is te verantwoorden. In eerste instantie wilden we ons uitsluitend richten op Internet. Gezien het feit dat de problematiek breder is, hebben we gekozen voor de behandeling van ICT. De bezinning vond plaats aan de hand van een vijftal thema's. Uitgangspunt daarbij is geweest dat we met heel ons leven Gods eer op het oog dienen te hebben en dat ons handelen tot heil van onszelf en van onze naaste moet zijn. Een kerntekst in dit verband is:

En onderwijst ons, dat wij, de goddeloosheid en de wereldse begeerlijkheden verzakende, matig en rechtvaardig, en godzalig leven zouden in deze tegenwoordige wereld (Tit. 2:12).

Deze tekst vat de juiste christelijke instelling samen:

- ☞☞ Matig – maat houden in het persoonlijke leven;
- ☞☞ Rechtvaardig – aan onze naaste geven wat hem toekomt;
- ☞☞ Godzalig – de Heere vrezen vanuit een rein hart.

Dit vers staat ingeklemd tussen vers 11, waarin staat dat de zaligmakende genade Gods is verschenen aan alle mensen, én vers 13, waarin gesproken wordt over de verwachting van de zalige hoop en verschijning der heerlijkheid van de grote God en onze Zaligmaker Jezus Christus. Het christelijke leven kenmerkt zich enerzijds door de herinnering aan Jezus' komst, eenmaal in het vlees, en anderzijds door de verwachting van Jezus' wederkomst, op de wolken des hemels! Als dit leven wordt gekend, kunnen we met de apostel Paulus zeggen:

Doch de godzaligheid is een groot gewin met vergenoeging (1 Tim. 6:6).

Calvijn verwoordt deze levensinstelling treffend (*Institutie* boek III, hoofdstuk VII, 1). Hij spreekt daar over *De hoofdsom van het christelijk leven* en benadrukt dan vanuit Rom. 12:1 de roeping om ons volledig aan de Heere toe te wijden:

Dit nu is iets groots, dat wij Gode geheiligd en toegewijd zijn, opdat wij daarna niets denken, spreken, overwegen en doen, dan wat tot Zijn eer strekt Indien wij niet van onszelf zijn, maar van de Heere, dan is het duidelijk welke dwaling ontvlucht moet worden, en waarheen al de handelingen van ons leven gericht moeten worden. (...) Wij zijn niet van onszelf. Wij zijn van God: laat dus tot Hem, als tot het enige rechte doel, alle delen van ons leven streven. O, welk een vordering heeft hij gemaakt, die geleerd heeft, dat hij niet van zichzelf is en de heerschappij en het bestuur over zichzelf aan zijn eigen verstand onttrokken heeft, om het Gode toe te kennen.

Calvijn tekent de levensgang van een christen als een **doorreis**. Daaraan moet een voortdurende waakzaamheid verbonden worden om niet meegenomen te worden met de maalstroom van leven in de wereld. Calvijn kenschetst de positie van de christen ook als een **wachtpost**. Dat vraagt getrouwheid op de plaats waar we gesteld zijn in dit leven. We hopen van harte dat deze publicatie daaraan een bijdrage mag leveren.

2 De ontwikkeling van de informatie- en communicatietechniek (ICT)

2.1 Een nieuwe ontwikkeling

De ontwikkeling van de informatie- en communicatietechniek (ICT) is in het achterliggende decennium onmiskenbaar van groot belang geworden voor heel de samenleving. Om een voorbeeld te geven, aan het begin van de jaren negentig was Internet nog vrijwel onbekend. E-mail, het elektronisch versturen van berichten via de computer, was iets uitzonderlijks. Elektronisch bankieren was niet mogelijk, evenmin als het elektronisch kopen of verkopen van artikelen. Vooral in de tweede helft van de jaren negentig hebben we een doorbraak van ICT meegemaakt. Het aantal toepassingsmogelijkheden is drastisch toegenomen evenals het aantal gebruikers en het gebruik van ICT. Het einde van deze ontwikkeling is nog lang niet in zicht. Sterker nog, het lijkt erop of we nog maar aan het begin staan. Aan het begin van een ontwikkeling die de samenleving in hoge mate een ander aanzien kan gaan geven.

Je zou kunnen zeggen dat tien jaar geleden ICT nog niet bestond. Niet alleen heeft zowel de informatie- als de communicatietechniek zich krachtig doorontwikkeld, maar bovendien zijn integraties tot stand gekomen. ICT is een invloedrijke, nieuwe ontwikkeling die zich verder zal doorzetten.

2.2 Communicatietechniek

Communicatie vormt een wezenlijk onderdeel van ons mens-zijn. In de eerste periode van de mensheid is mondelinge overdracht de enige vorm van communicatie. Vervolgens komen primitieve vormen van geschreven taal tot ontwikkeling. De mens gaat gebruik maken van tekeningen en eenvoudige schrifttekens, zoals het hierogliefen en het spijkerschrift. Latere beschavingen ontwikkelen een compleet alfabet voor een effectieve overdracht van informatie. Zo heeft bijvoorbeeld Mozes al de eerste vijf boeken van de Bijbel op schrift gesteld.

Al heel vroeg ontwikkelen mensen mogelijkheden om over een afstand elkaar te informeren of met elkaar te communiceren. De oude beschavingen maken gebruik van boodschappers om belangrijke nieuwsberichten zo snel mogelijk over te brengen. Daarvan vinden we ook voorbeelden in de Bijbel. In 1 Samuël 4 (vers 12 en 13) lezen we hoe een boodschapper in Silo het bericht brengt dat het Israëlijsche leger is verslagen en de ark Gods door de Filistijnen is buit gemaakt. Een ander voorbeeld vinden we in 2 Samuël 18 (vers 19 tot en met 32) waar we lezen hoe twee boodschappers David verslag uitbrengen van de strijd tegen zijn zoon Absalom en dat deze is gesneuveld. Van een groot aantal samenlevingsverbanden is bekend dat mensen elkaar informeerden of met elkaar communiceerden met behulp van vuur-, rook- of geluidssignalen. Een voorbeeld is de tamtam.

In de negentiende eeuw worden de eerste technische middelen ontwikkeld ten behoeve van de communicatie. In het bijzonder gaat het hierbij om de uitvinding van de telegraaf (1843) en de telefoon (1875)¹. Gedurende de twintigste eeuw is de telefoon in hoog tempo gemeengoed geworden. Deze communicatiemiddelen hebben voornamelijk een één-op-één karakter. Na de Eerste Wereldoorlog komt echter een andere ontwikkeling op gang. De massacommunicatiemiddelen doen hun intrede. Eerst vindt de uitvinding van de radio plaats en daarna van de televisie. Met deze middelen is een groot publiek bereikbaar. Vanaf de jaren zestig vindt de doorbraak plaats van deze nieuwe media.

2.3 Informatietechniek

Kort na de Tweede Wereldoorlog wordt de computer uitgevonden. De eerste computers worden uitsluitend voor wetenschappelijke en militaire doeleinden gebruikt. Al in de jaren vijftig echter worden computers ontwikkeld voor administratieve doeleinden. De hoge aanschafprijs verhindert aanvankelijk een snelle verspreiding. Daarin komt vooral verandering als in de jaren zeventig kleine computersystemen op de markt komen die we vanaf de jaren tachtig personal computers – PC's – noemen. In een krachtig tempo nemen de mogelijkheden van de informatietechniek vervolgens toe. Niet alleen in het bedrijfsleven vindt een massale verspreiding van de PC – en van grotere computersystemen – plaats maar in de loop van de jaren negentig ook in het privéleven.

2.4 ICT

Kenmerkend voor de jaren negentig is enerzijds een sterke uitbreiding van de mogelijkheden en de aantallen communicatie- en informatiemiddelen maar anderzijds ook een forse daling van de prijzen. Bovendien treedt een toenemende integratie van beide technieken op. De sterke opkomst van de fax is bijvoorbeeld gevolgd door de stormachtige introductie van de mobiele telefoon. Sinds het midden van de jaren negentig vindt op twee fronten een integratie plaats tussen de informatie- en de communicatietechniek. Door de digitalisering van de verschillende media kunnen communicatiediensten zoals telefoon-, dataverkeer, radio en televisie via hetzelfde netwerk worden aangeboden. Tegelijkertijd integreert de informatieverwerking met deze digitale media. De multimedia-apparatuur doet haar intrede. Telecommunicatie, massacommunicatie en informatica raken in toenemende mate verweven.ⁱⁱ

De betekenis van de multimediatechniek is dat dezelfde informatie niet alleen aan een zeer grote groep tegelijk kan worden aangeboden – bijvoorbeeld massacommunicatie via de televisie – maar ook aan een selecte groep – bijvoorbeeld via e-mail. Behalve deze verbreding heeft multimedia nog een andere eigenschap: er is interactie mogelijk tussen de gebruiker en het aangeboden. De ontvanger of gebruiker kan niet alleen ingrijpen in het informatie-aanbod maar heeft de mogelijkheid de aangeboden informatie te bewerken en binnen het aanbod actief te selecteren. Een duidelijk voorbeeld hiervan is Internet.

2.5 Internet

In 1968 ontwikkelt een onderdeel van het Amerikaanse ministerie van defensie, the Advanced Research Project Agency (ARPA), een computernetwerk dat vier computersites met elkaar verbindt. September 1969 is de eerste verbinding binnen dit netwerk een feit. Geleidelijk groeit het aantal computers dat met elkaar verbinding kan krijgen. Vanaf 1972 is e-mailen mogelijk maar pas vanaf 1993 groeit het Internet-verkeer zeer sterk.

Hoe kunnen we Internet eenvoudig omschrijven? Internet is een verzameling computers die met elkaar zijn verbonden met als doel het uitwisselen van gegevens (data). Het belangrijkste principe van dit netwerk is dat gegevensuitwisseling mogelijk moet blijven ook als een of meer schakels in het netwerk uitvallen. Er wordt dan automatisch een andere route gekozen zodat data-uitwisseling mogelijk blijft. Via zogenoemde Internet Service Providers (ISP's) kan een gebruiker toegang verkrijgen tot Internet. De definitie van Internet, opgesteld door de Amerikaanse overheid luidt:

Het Internet is een wereldwijd netwerk van netwerken met organisaties die toegang geven tot dit netwerk in Noord- en Zuid Amerika, Europa, Het Verre Oosten en andere landen... De organisaties zijn administratief onafhankelijk van elkaar. Er is geen centraal, wereldwijd technisch controlepunt. Deze organisaties hebben echter een voor de gebruiker wereldwijd enkelvoudig virtueel netwerk gecreëerd. De netwerken gebruiken een gemeenschappelijke verzameling van netwerkprotocollen, TCP/IP genaamd. Vanwege de gemeenschappelijke protocollen, de gemeenschappelijke netwerkfunctionaliteit en uitwisselbaarheid kan dit netwerk gezien worden als een geïntegreerd virtueel netwerk, ongeacht de verschillen in hardware of transportcommunicatie van data.

Gedurende de eerste 20 jaar van zijn bestaan is Internet voornamelijk gebruikt door wetenschappelijke instellingen en defensie. Elektronisch berichtenverkeer (e-mail) is in deze periode de belangrijkste toepassing. Vanaf het midden

van de jaren '90 groeit Internet stormachtig: commerciële en andere organisaties gaan allerlei informatie en diensten aanbieden via dit netwerk. Deze ontwikkeling wordt versterkt doordat de prijs/prestatieverhouding van de benodigde hard- en software in hoog tempo gunstiger wordt. Internet kent de volgende toepassingen:

1. E-mail (elektronische post)
2. World Wide Web (WWW)
3. E-commerce (elektronisch zaken doen, e-business)
4. Nieuwsgroepen (bulletin boards)
5. Babbelboxen (chatboxes)

Uit onderzoek in de Verenigde Staten blijkt dat Internet de techniek is die zich het snelst verspreidt van alle tot nu toe geïntroduceerde technieken. De verspreiding gaat 2,5 tot drie keer zo snel als bij televisie. Dit lijkt volgens de Nationale Internet Monitor ook in Nederland het geval te zijn. Dat zou kunnen betekenen dat in 2002 de helft van de Nederlandse bevolking over Internet zal beschikken.

E-mail

E-mail is de meest gebruikte toepassing van Internet. Ze maakt een snelle, wereldwijde communicatie mogelijk. Een gebruiker kan niet alleen bestanden met tekst versturen maar ook met afbeeldingen, geluid en video, naar een of meer ontvangers tegelijk. Het versturen van bestanden heeft als belangrijk voordeel dat de ontvanger deze kan opslaan en bewerken. Een nadeel van deze vorm van communicatie is dat "emoties" in beperkte mate kunnen worden overgebracht. Dit geldt trouwens ook voor andere vormen van schriftelijke communicatie. Het elkaar zien of horen tijdens de communicatie zorgt ervoor dat gevoelens beter worden overgebracht op de ander. Een voordeel van bijvoorbeeld de telefoon of videoconferencing (op afstand vergaderen met behulp van camera- en televisieapparatuur) is dat stemgeluid of lichaamstaal bijdragen aan de kwaliteit van de communicatie.

World Wide Web

De bekendste toepassing van het Internet is het World Wide Web (WWW). Het WWW kan het best worden aangeduid als een enorme verzameling van documenten over allerlei onderwerpen. Deze documenten bieden een combinatie van geschreven informatie, afbeeldingen, geluid en videofilm. Vaak spreken we over "internetten" of "surfen" op Internet als we deze toepassing bedoelen.

De taal waarin de webpagina's zijn geschreven wordt HyperText Markup Language (HTML) genoemd. De webpagina's worden opgeslagen op computersystemen (zogenoemde servers). De gebruiker heeft op zijn PC speciale software nodig om van het World Wide Web gebruik te kunnen maken. Dit is de browser (bijvoorbeeld Netscape of Internet Explorer). De browser zoekt contact met de computer waar de gevraagde informatie opgeslagen is. Het ophalen van de informatie vindt plaats door gebruik te maken van een protocol, dit is het HyperText Transfer Protocol (HTTP). Het localiseren van specifieke webpagina's is mogelijk door te werken met Uniform Resource Locators (URL's). De gebruiker kan gemakkelijk van de ene naar de andere URL navigeren door zogenoemde hyperlinks. Met behulp van hyperlinks kan de gebruiker een koppeling maken van de ene plaats in een document naar een andere plaats, of kan de gebruiker van het ene document naar het andere gaan.

Het WWW kent sites en homepagina's. Je zou kunnen zeggen dat een site een hoofdadres is en een homepagina een specifieke ingang. Dit is te vergelijken met een appartementengebouw waarbij elk appartement een eigen voordeur heeft. Op een site zijn pagina's te onderscheiden, te vergelijken met de deuren van aparte vertrekken binnen het appartement. Het aantal pagina's op WWW neemt razendsnel toe. In 1995 zijn er wereldwijd naar schatting al 16 miljoen homepagina's; in 1998 zijn dat er ongeveer 37 miljoen. Het aantal pagina's wordt dan geschat op 300 miljoen. Gemiddeld komt elke twee seconden ergens in de wereld een nieuwe pagina tot stand.

E-commerce

E-commerce – elektronisch zakendoen – is een ontwikkeling die nog in de kinderschoenen staat. Het marktaandeel van de elektronische handel is bijvoorbeeld nog marginaal. Toch is tegelijkertijd sprake van een zeer snelle ontwikkeling. Zowel het aantal gebruikers als het aantal toepassingen neemt snel toe. Het gaat om een grote variëteit aan activiteiten, uiteenlopend van winkelen via Internet tot het uitvoeren van effectentransacties. Interessant voor veel toepassingen is dat e-commerce de wereld als speelveld heeft. Grenzen, afstanden en tijdsverschillen spelen geen enkele rol. Zelfs taal- en cultuurverschillen lijken op Internet weg te vallen. Wat is er mooier voor een startende ondernemer om direct de hele wereld als markt te hebben? Maar ook voor gevestigde bedrijven zijn er vele interessante mogelijkheden via Internet. Vooral zal het daarbij gaan om nieuwe producten of diensten of nieuwe organisatie vormen. Voor de consument gaat een nieuwe wereld aan mogelijkheden open.

E-commerce is nog jong. En ze wil de wereld verkennen. Zoals een peuter die alles wil onderzoeken, dagelijks nieuwe mogelijkheden ontdekt en met vallen en opstaan naar volwassenheid toegroeit. Het is duidelijk dat zowel ondernemingen als particulieren in snel toenemende mate deze mogelijkheid van Internet leren kennen en toepassen. Voor de consument biedt e-commerce voordelen als:

- ☞Gemak: je bestelt met je PC de dagelijkse boodschappen en laat ze thuis bezorgen op een geschikt moment; je koopt of verkoopt aandelen op basis van de actuele koersen;
- ☞Keuzemogelijkheden: je hebt toegang tot een wereldwijd aanbod van producten;
- ☞Maatwerk: je kunt achter je PC je spijkerbroek op maat bestellen. Deze wordt vervolgens gemaakt en toegezonden. Of je laat een CD of boek volgens je eigen specificaties produceren.

Nieuwsgroepen

Nieuwsgroepen of elektronische prikborden bieden de mogelijkheid met een wisselende groep mensen informatie uit te wisselen over een bepaald onderwerp. Gebruikers kunnen zelf nieuwsgroepen aanmaken. Er bestaan vele tienduizenden van dergelijke groepen. Helaas wordt nogal eens misbruik van deze toepassing gemaakt of een verkeerd gebruik. De inhoud van een groot deel van de berichten is strijdig met christelijke normen.

Babbelboxen

Babbelboxen (chat boxen, ook wel genoemd IRC – Internet Relay Chat) zijn een vorm van directe communicatie. De ontvanger van een bericht kan meelesen als de zender het intoetst. Er zijn diverse kanalen die onderscheiden worden naar onderwerp, leeftijd of geografische regio. De inhoud van de berichten is voor het overgrote deel (meer dan 90 procent) op zijn minst dubieus te noemen. Een goed gebruik is mogelijk maar helaas is het gebruik meestal in strijd met christelijke normen.

2.6 Filtersoftware

Internet biedt toegang tot een zeer grote verscheidenheid aan “informatie”-bronnen. Lang niet alles is als informatie te beschouwen. Op Internet is veel non-informatie te verkrijgen en een aanzienlijk deel van het aanbod valt in de categorie “vermaak”. Wat een deel van de sites en pagina’s heeft te bieden is strijdig met de goede zeden en met Bijbelse waarden en normen. Om aan de gebruikerszijde het binnenkrijgen van informatie onder controle te brengen zijn filters verkrijgbaar. Het principe van een filter is dat dit de toegang tot een pagina van een aanbieder blokkeert op basis van een bepaald woord. In de praktijk leidt dit tot het blokkeren van teveel pagina’s. Daarom is er inmiddels software op de markt die naar woorden kijkt in hun context en bijvoorbeeld wel een pagina met “sex” verworpt maar “sexuele voorlichting” accepteert. Toch heeft deze filtersoftware nog steeds ernstige nadelen. Een teveel blokkeren is het gevolg van het feit dat veel woorden een meervoudige betekenis kunnen hebben en een bepaalde betekenis niet acceptabel is. Tegelijkertijd blokkeert deze software te weinig pagina’s omdat bijvoorbeeld pagina’s met foto’s of weinig woorden die onschuldig lijken, niet zullen worden geblokkeerd. Toch kunnen deze pagina’s niet-acceptabel zijn. Een derde

nadeel is dat deze software slechts een klein deel van te blokkeren pagina's blokkeert en niet categorieën als haat, geweld, drugs, alcohol, godslastering, de hel, satanisme, housemuziek. De techniek is niet in staat gebleken een afdoende oplossing te bieden. Er zijn bedrijven die dit proberen te ondervangen door niet alleen filtersoftware aan te bieden maar tevens pagina's te bekijken en deze al dan niet te blokkeren. Belangrijk nadeel blijft dan nog dat de koper zich volledig verlaat op de aanbieder.

We kunnen stellen dat filtersoftware geen oplossing biedt voor een verantwoord omgaan met Internet. Een belangrijke stap verder gaat software die in staat is grove classificaties te maken. Zo is er een product op de markt dat een verdeling kan maken tussen "gewenste" en "ongewenste" pagina's. In de praktijk blijken de gewenste pagina's schoon tot zeer schoon te zijn. De ongewenste pagina's, die dus worden geblokkeerd, zijn vuil tot schoon. Er zit veel goeds tussen dat eigenlijk niet geblokkeerd had mogen worden.

Een oplossing die meer perspectief biedt, richt zich op een combinatie van techniek en mens. Het principe is dat een bepaalde gemeenschap toegang biedt tot Internet op basis van de eigen waarden en normen. Deze benadering biedt belangrijke voordelen omdat een virtuele gemeenschap zelf en gezamenlijk bepaalt welke pagina's al dan niet worden geblokkeerd. Software is daarbij een hulpmiddel om dit te realiseren. Internet gebruik je dan als communicatiemiddel en informatiebron op een wijze die past bij de doelstellingen van deze gemeenschap. Zie bijv. <http://www.filternet.nl/watfilternet.tpl> ;

2.7 De toekomst van Internet

Het beschrijven van toekomstige ontwikkelingen is in het algemeen een hachelijke zaak. Dat is zeker het geval in een ICT-omgeving waar veranderingen zich met grote snelheid voltrekken. Toch tekenen zich duidelijk bepaalde ontwikkelingen af:

1. Allereerst zet de trend van toenemende integratie van de verschillende media zich onverminderd voort. Vooral de versmelting van PC en televisie trekt daarbij de aandacht. Aan de ene kant hebben PC-fabrikanten veel geïnvesteerd om het afspelen van videobeelden via de PC mogelijk te maken.ⁱⁱⁱ Hierdoor is het afspelen mogelijk van zowel digitale films die zijn opgeslagen op een CD-Rom als het "on-line" afspelen van kwalitatief hoogwaardige videobeelden via het Internet (dus direct op het moment dat er een verbinding is). In het bijzonder de hoger geprijsde PC's en laptops (draagbare computers) zijn standaard uitgerust met deze techniek. Aan de andere kant bieden fabrikanten van TV-toestellen de mogelijkheid om door middel van een eenvoudige uitbreiding te surfen op Internet. Dit wordt WebTV genoemd. Wel zijn er kritische geluiden, vooral over de bruikbaarheid van de TV voor het surfen op het Internet.^{iv} Er zijn nogal wat praktische bezwaren op te noemen die, gegeven de huidige stand van de techniek, een echte doorbraak kunnen vertragen.
2. Een andere versmelting vindt plaats tussen e-mail, telefoon en fax. Verschillende fabrikanten hebben aangekondigd om een product op de markt te brengen waarmee een telecom- of Internetdienstverlener een soort "postbus" kan aanbieden voor de diverse typen boodschappen.^v Die boodschappen zijn vervolgens toegankelijk via onder meer telefoon, PC, organizer (een computer in zakformaat met agenda) of semafoon. Door de automatische omzetting van tekst naar spraak zal e-mail ook via de telefoon kunnen worden afgeluisterd. Een eenvoudige vorm van spraakherkenning zal in eerste instantie kunnen worden gebruikt voor het geven van commando's. De verwachting is dat volledige spraakherkenning een jaar of twee later zal volgen. Spraak zal dan als fax of e-mail kunnen worden verstuurd.
3. Dergelijke versmeltingen vereisen een wereldwijd dekkende infrastructuur. Twee voorbeelden verduidelijken de enorme inspanningen die bedrijven plegen om te kunnen profiteren van de verwachte mogelijkheden. Microsoft, een van de grootste softwarebedrijven ter wereld, heeft in de periode 1994-1997 meer dan 1,7 miljard dollar geïnvesteerd in satelliet-netwerken, Internet-communicatienetwerken, kabelexploitatie en software voor WebTV.^{vi} Een ander voorbeeld is het bedrijf Iridium dat als doelstelling heeft aan het einde van de twintigste eeuw een schil van communicatiesatellieten rond de aarde gebracht te hebben, zodat mobiele communicatie en daardoor toegang tot Internet vanaf elke willekeurige plek op aarde mogelijk is.^{vii} De totale kosten bedragen 5,7 miljard dollar. Er zijn verschillende concurrenten die hetzelfde proberen te bereiken.
4. Tot op dit moment hebben bedrijven nog weinig verdiend met zakendoen via Internet.^{viii} De consument staat sceptisch tegenover de veiligheid van betalen. De investeringen voor het bedrijfsleven blijken hoger dan verwacht en de beloofde gouden bergen verder weg. Tegelijkertijd blijven marktanalisten benadrukken dat een

forse, lucratieve groei van e-commerce in het verschiet ligt. De hindernissen en bezwaren lijken van tijdelijke aard te zijn.

3 Tijdsbesteding

3.1 Nieuwe mogelijkheden

De actuele ontwikkelingen in ICT betekenen dat de mensheid allerlei nieuwe mogelijkheden krijgt om zijn tijd te besteden. Deels is hierbij sprake van een vervanging. Je kunt bijvoorbeeld in plaats van een brief een fax sturen, of een e-mailbericht. In de sfeer van ontspanning geldt in beginsel hetzelfde. In plaats van een tijdschrift te lezen, bijvoorbeeld, kun je een computerspel spelen. ICT biedt nieuwe informatie- en communicatiemogelijkheden, en daarmee tevens nieuwe ontspanningsmogelijkheden. Dat lijkt positief te zijn. In de praktijk echter zien we dat voor veel mensen de tijdsdruk alleen maar verder toeneemt of dat mensen juist door ICT hun tijd minder zinvol gaan besteden. ICT kan ertoe leiden dat mensen in sociaal opzicht verarmen of zelfs in een isolement raken omdat ze uitsluitend nog communiceren via de computer.

3.2 ICT-tijd

Het leven van de moderne mens lijkt in zeker opzicht steeds intensiever en jachtiger te worden. Hoe vaak hoor je niet dat mensen het druk hebben. De tendens is dat we in toenemende mate tijd tekort komen. ICT kan hieraan bijdragen. Dit blijkt bijvoorbeeld bij het gebruik van e-mail, een vorm van communiceren die de laatste jaren sterk is toegenomen. In veel organisaties maakt men gebruik van e-mail om de onderlinge en de externe communicatie te ondersteunen. Het gebruik van e-mail is vaak zeer intensief. Nogal eens overstelpen collega's elkaar met grote hoeveelheden e-mail. Het verwerken en beantwoorden kan zoveel tijd gaan kosten dat het onmogelijk is dit volledig tijdens normale kantooruren te doen. Wat je dan ziet gebeuren is dat medewerkers een belangrijk deel van hun vrije tijd opofferen om maar "bij te blijven". Werkgevers bevorderen nogal eens deze ontwikkeling door medewerkers te voorzien van een laptop en soms zelfs door te zorgen voor een netwerkverbinding tussen huis en kantoor. Door dit alles vervaagt de scheiding tussen privéleven en werk. Je hebt de neiging om, voordat je naar bed gaat, nog "even" te kijken of er nieuwe mailtjes (berichten) zijn binnengekomen en die direct te beantwoorden. Zelfs tijdens vakanties zijn er velen die regelmatig hun e-mail lezen. Ze willen voorkomen dat er een enorme achterstand ontstaat die na de vakantie weer weggewerkt moet worden. Uiteindelijk betekent dit alles dat medewerkers geen tijd besparen maar veel intensiever gaan communiceren. Het gevolg is dat ze juist minder tijd overhouden en weinig rust kennen.

Het is duidelijk dat elke toepassing van Internet tijd kost. De gemiddelde gebruiker van Internet besteedt hieraan verscheidene uren per week. In sommige gevallen blijkt het gebruik maken van Internet verslavend te zijn. Het Consultatiebureau voor Alcohol en Drugs in Tilburg kreeg in 1996 voor het eerst te maken met iemand die niet meer op eigen kracht kon stoppen met te internetten. Dit consultatiebureau verwacht dat het bij 1 tot 2 procent van de Internet-gebruikers fout gaat. Deze mensen leven in een "virtuele" – niet-tastbare – wereld en raken daaraan verslaafd.^{ix}

3.3 Gods tijd

De vraag op welke wijze we mogen of niet mogen omgaan met de besteding van onze tijd, speelt eigenlijk altijd. Toch dringt deze vraag zich zeer nadrukkelijk op wanneer we nadenken over het gebruik van ICT, waaronder Internet. Enerzijds is dat omdat we hier met veelal nieuwe mogelijkheden van tijdsbesteding te maken hebben, anderzijds omdat er ongemerkt veel tijd in kan gaan zitten. Tijd die niet meer aan iets anders besteed kan worden, tijd die ook in strijd met christelijke waarden en normen besteed kan zijn.

De mens is de kroon op Gods schepping. In de Heidelbergse Catechismus lezen we in antwoord 6 dat God de mens goed (Gen. 1:31) en naar zijn evenbeeld heeft geschapen (Gen. 1:26-27) dat is, in ware gerechtigheid en heiligheid, opdat hij God zijn Schepper recht kennen, Hem van harte liefhebben, en met Hem in de eeuwige zaligheid leven zou, om Hem te loven en te prijzen (Ef. 4:24, Kol. 3:10, 2 Kor. 3:18). In het Paradijs is de mens gevallen in de

zonde. Toch handhaaft God Zijn eis. Van het gebed dat de Heere Jezus Zijn discipelen heeft geleerd, is de eerste bede *Uw Naam worde geheiligd*. Volgens de Heidelbergse Catechismus (antwoord 122) betekent dit *dat wij al ons leven, gedachten, woorden en werken, alzo schikken en richten, dat Uw (Gods) Naam om onzentwil niet gelasterd, maar geëerd en geprezen worde*. In Psalm 31:16 belijdt David *Mijn tijden in uw hand*. Matthew Henry geeft als commentaar dat David zich onderwerpt aan God: Uw wil geschiede. Het is dus bepaald niet om het even hoe iemand zijn tijd besteedt en zijn leven doorbrengt.

3.4 Onze tijd in bijbels licht

De tijd van ons aardse leven is beperkt. De Bijbel houdt ons op tal van plaatsen voor dat dit leven eindig en kort is. Voorbeelden hiervan zijn *wij brengen onze jaren door als een gedachte* (Ps. 90:9b) en *De dagen des mensen zijn als het gras* (Ps. 103:15a). De apostel Paulus schrijft *Maar dit zeg ik, broeders, dat de tijd voorts kort is; opdat ook die vrouwen hebben, zouden zijn als niet hebbende; en die wenen, als niet wenende; en die blijde zijn, als niet blijde zijnde; en die kopen, als niet bezittende; en die deze wereld gebruiken, als niet misbruikende; want de gedaante dezer wereld gaat voorbij* (1 Kor. 7:29-31).

McCheyne^x behandelt deze laatste tekst in een van zijn preken. Hij toont de korthed van de tijd aan en merkt daarbij het volgende op:

Het leven is kort. Van de wieg tot het graf is maar een korte afstand. De helft van het menselijk geslacht sterft beneden de twintig jaar. Ook al leefde de mens enige eeuwen, dan nog was het leven kort – een ogenblik in vergelijking met de eeuwigheid. Hoeveel is er reeds van voorbij... Velen van mijn gehoor gaven hun beste dagen aan de zonde en aan de wereld. Velen uwer kunnen slechts dagen van ziekten en moeiten aan God geven. Gij allen kunt het verleden als een droom beschouwen, als een geschiedenis die ten einde is. Wat nog overblijft is geteld. Voor u allen die mij hoort, zijn de zondagen geteld. Voor velen is dit het laatste jaar dat zij zullen beleven. De worm knaagt reeds aan het lichaam van menigen onder u, die u in uw graf zal slepen; en uw rustplaats is reeds bepaald. Binnen weinig tijds zult u daar neder liggen. Ja broeders, de tijd is kort. De duur van 's werelds bestaan is kort. Het einde aller dingen is nabij. De gedaante dezer wereld gaat voorbij. Een gelovige staat op een wachttore; aan zijn voeten zijn de tegenwoordige dingen, de eeuwige zijn voor zijn ogen. Nog een kleine tijd broeders, en de tijd der genade zal voorbij zijn; preken, bidden, alles zal gedaan zijn. (...) Nog een weinig tijds en wij zullen staan voor de grote, witte troon.

De tijd van een mens op aarde is kort. Dat brengt ons bij de volgende overweging: zij is kostbaar. De Bijbel roept ons op onze tijd in gehoorzaamheid aan Gods wil en in dienst van Zijn Koninkrijk te besteden. Twee belangrijke teksten in dit verband zijn:

En gedenk aan uw Schepper in de dagen uwer jongelingschap, eer dat de kwade dagen komen, en de jaren naderen, van dewelke gij zeggen zult: Ik heb geen lust in dezelve (Pred. 12:1);

Maar zoekt eerst het Koninkrijk Gods en Zijn gerechtigheid (Matth. 6:33a)

Hieraan dienen we de besteding van onze tijd, ook onze vrije tijd, te toetsen. Diverse godzalige oude schrijvers hebben eveneens gewezen op de kostbaarheid van de tijd, en het belang van het zorgvuldig besteden ervan. Een bijzonder voorbeeld hiervan vinden we bij Thomas Brooks^{xi} in zijn werk *Apples of Gold*. Dit werk is in het bijzonder geschreven voor jonge mensen. Hij stelt dat *time is a precious talent, that young men must be countable for*. De tijd is een van de talenten waarvoor een mens rekenschap moet afleggen. Brooks zegt dan over jonge mensen:

The sooner they begin to be good, the more easy will be their accounts, especially as to that great talent of time. Cato and other heathens held that account must be given, not only of our labour, but also of our leisure. At the great day, it will appear that they that have spent their time in mourning have done better than they that have spent their time in dancing; and they that have spent many days in humiliation, than they that have spent many days in idle recreations.

I have read of a devout man who, when he heard a clock strike, he would say: "Here is one more hour past that I have to answer for." Ah! Young men, as time is very precious, so it is very short. Time is very swift; it is suddenly

gone. In the 9th of Job, and the 25th verse “my days are swifter than a post, they flee away, they see no good.” The Hebrew word “kalal” translated “swifter than a post” signifies anything that is light, because light things are quick in motion.

The ancients emblemed time with wings, as it were, not running, but flying. Time is like the sun, that never stands still, but is still a-running his race. The sun did once stand still, yea, went back, but so did never time. Time is still running and flying. It is a bubble, a shadow, a dream. Can you seriously consider of this, young men, and not begin to be good betimes? Surely you cannot. Sirs! If the whole earth whereupon we tread were turned into a lump of gold, it were not able to purchase one minute of time! Oh! The regrettings of the damned for misspending precious time! Oh! What would they not give to be free, and to enjoy the means of grace one hour! Ah, with what attention, with what intention, with what trembling and melting of heart, with what hungering and thirsting, would they hear the word! Time, saith Bernard, were a good commodity in hell, and the traffic of it most gainful, where for one day a man would give ten thousand worlds, if he had them. Young men, can you in earnest believe this, and not begin to be good betimes?

Ah! Young men and women, as you love your precious immortal souls, as you would escape hell, and come to heaven, as you would be happy in life, and blesseth in death, and glorious after death, don't spend any more of your precious time in drinking and drabbing, in carding, dicing, and dancing; don't trifle away your time, don't swear away your time, don't whore away your time, do not lie away your time, but begin to be good betimes, because time is a talent that God will reckon with you for. Ah! Young men and women, you may reckon upon years, many years yet to come, when possibly you have not so many hours to make ready your accounts. It may be this night you may have a summons, and then, if your time be done, and your work to be begun, in what sad case will you be. Will you not wish that you had never been born?

Seneca was wont to jeer the Jews for their ill husbandry, in that they lost one day in seven, meaning their Sabbath. Oh that it were not too true of the most of professors, both young and old, that they lose not only one day in seven, but several days in seven.

Sirs! Time let slip cannot be recalled. The foolish virgins found it so, and Saul found it so, and Herod found it so, and Nero found it so. The Israelites found it so; yea, and Jacob, and Josiah, and David, though good men, yet they found it so to their cost.

The Egyptians draw the picture of time with three heads: the first of a greedy wolf, gaping, for time past, because it hath ravenously devoured the memory of so many things past recalling; the second of a crowned lion, roaring, for time present, because it hath the principality of all actions, for which it calls loud; the third of a deceitful dog, fawning, for time to come, because it feeds some men with many flattering hopes to their eternal undoing. Ah! Young men and women, as you would give up your accounts at last with joy, concerning this talent of time, with which God hath trusted you, begin to be good betimes.

Het voorgaande citaat is van groot belang bij het nadenken over onze tijdsbesteding. Niet alleen als het gaat om het gebruik van Internet, want de genoemde overwegingen zijn ook van belang bij tal van andere vormen van tijdsbesteding. Het is onmogelijk de waarschuwing tegen het gevaar van verspilling van kostbare tijd niet zeer ter harte te nemen als we de hiervoor aangehaalde woorden op ons laten inwerken.

Werktijd

Dat brengt ons op het punt dat het gebruik maken van ICT in beginsel wettig is. De Bijbel wijst op tal van plaatsen erop dat we de plicht hebben ijverig te zijn. Bijvoorbeeld in Gen 3:19: *In het zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten.* Fransiscus Ridderus^{xiii} gaat in zijn werk *De Heiligmaking* in op “het beroep” en “beweegredenen om vlijtig te zijn in ons beroep”. *Wij moeten niet ledig zijn, maar een beroep hebben waarin wij bezig zijn. God zelf werkt tot nu toe (Joh. 5:17).* Hij wil niemand die ledig staat (Matth. 20:6-7). Je moet iets doen, wil je gezegend worden. Die werkt ontvangt loon. Onze vraag behoort dezelfde te zijn als die van Paulus: *Heere, wat wilt Gij, dat ik doen zal?* (Hand. 9:6a). Wij moeten werken terwijl het dag is, en alzo God door ons beroep verheerlijken op de aarde. Dit geldt in elke staat van het leven. *Velen denken dat ze niet behoeven te werken, omdat ze genoeg hebben om van te leven.* Maar: *Adam, Gods zoon (Lukas 3:38) moest de hof bouwen. Engelen zijn gediensstige geesten (Hebr. 1:14). Jezus, die de Erfgenaam van alles is, zei: “Ik moet werken” (Joh. 9:4a).* Ridderus wijst er evenwel op dat de meeste mensen bezig zijn waar het niet nodig is. *Zij laten als Achab weggaan wat zij moesten bewaren (1 Kon. 20:39-40) en lopen*

als Gehazi naar Naäman waar zij niets te doen hebben. Zij zijn als hen.... die in Alexanders tijd, kleine zaadjes door het oog van een naald deden, om een prijs te bemachtigen: een zak vol zaadjes. Werken is nuttig om kwade begeerlijkheden af te snijden. Om geen lust te krijgen tot stelen, moeten wij werken. Daarom moeten de recreatie en zogenaamde tijdverdrijven niet gezocht worden.

Wel hebben we matigheid te betrachten. Ryle^{xiii} merkt hierover op: *Een ware christen zal ernaar streven zijn plicht zo goed mogelijk uit te voeren, in welke positie hij zich ook bevindt... Maar hij zal er wel voor zorgen dat zijn werk niet tussen hem en Christus komt te staan. Als hij merkt dat zijn zaken hem ook op zondag in beslag gaan nemen, dat ze hem geen tijd laten voor Bijbellezen, persoonlijk gebed en dat ze zijn omgang met God in de weg staan, dan zal hij zeggen: Stop, hier is de grens. Tot zover, maar niet verder. Ik kan mijn ziel niet verkopen voor positie, roem of goud.*

De mens heeft de plicht ijverig te werken en daarmee God te dienen. Deze instelling kan ons voor veel kwaad bewaren, terwijl ledigheid veel kwaad bevordert. Dat betekent evenwel niet dat we in ons werk volledig moeten opgaan. De belangrijkste conclusie die we willen trekken voor wat betreft het gebruik van ICT is dat matigheid betracht moet worden. Een Internet-aansluiting thuis zorgt gemakkelijk voor een vervaging van de scheiding van gezinsleven en werk. Vooral e-mail bevordert het werken op alle uren van de dag, en soms zelfs van de nacht. Dit kan schadelijk zijn voor het geloofsleven van een christen. ICT kan een mens – bekeerd of onbekeerd – afhouden van het regelmatig en aanhoudend gebruik van de genademiddelen.

Vrije tijd

Een mens kan niet altijd werken en heeft behoefte aan vrije tijd. Hoe moeten we daarmee omgaan? Ridderus neemt als uitgangspunt:

Wij moeten, als wij enige geoorloofde recreatie nemen, spelen om met meer lust te werken.

Het doel van recreatie is dat we ons werk beter kunnen doen of kunnen volhouden. Ryle gaat op dit onderwerp uitgebreider in. Hij wijst op het belang van het zeer voorzichtig omgaan met vrije tijd. Hij zegt daarover:

Eerzame beroepsuitoefening en rechtmatig zaken doen zijn een grote bescherming voor onze ziel. De tijd die we daaraan besteden is verhoudingsgewijs de tijd waarin we het minst in gevaar komen. Als iemand druk bezig is, is het voor de duivel moeilijk gehoor te krijgen. Maar als het werk van de dag erop zit en de vrije tijd aanbreekt, dan komt het uur der verzoeking.

Een christen doet er goed aan zijn avonden niet te verkwisten.

De avonden zijn de tijd waarin we van nature geneigd zijn ons te ontspannen na de arbeid van de dag; en de avond is dikwijls de tijd waarin de christen maar al te vaak geneigd is zijn wapenrusting af te leggen, waardoor hij zijn ziel in moeilijkheden brengt... Als we onze ziel liefhebben en niet werelds willen worden laten we er dan acht op slaan hoe we onze avonden doorbrengen... Wat anderen ook mogen doen, laat hij zich voornemen altijd tijd vrij te maken om rustig te kunnen nadenken – voor Bijbellezen en gebed. (...) Dat is echte afscheiding naar de Schrift.

Een christen behoort zich te matigen in het gebruik van verantwoorde en onschuldige ontspanning.

Geen enkele weldenkende christen zal erover denken alle ontspanning te veroordelen. In de gespannen en afmattende wereld waarin wij leven, heeft iedere mens af en toe behoefte aan ontspanning. Lichaam en geest hebben af en toe ontspanning nodig en momenten waarop we niet gespannen bezig hoeven te zijn, zeker als we jong zijn. Lichamelijke oefening en geestelijke verstrooiing zijn op zichzelf nodig om onze lichamelijke en geestelijke gezondheid te onderhouden. In cricket, roeien en hardlopen en andere vormen van sport, zie ik niets verkeers. Ik kan niets kwaads zien in een spelletje schaak of iets dergelijks. (...) Alles wat de zenuwen versterkt, de hersens stimuleert, de spijsvertering bevordert en de longen en spieren verstevigt en ons beter in staat stelt Christus' werke te doen, is, zolang die dingen op zichzelf genomen niet zondig zijn, een zegen en we moeten er dankbaar gebruik van maken. Alles wat ons af en toe op een gezonde manier kan afleiden van de gebruikelijke spanning, is goed en niet verkeerd.

Uitdrukkelijk gaat Ryle in op het belang van matigheid hierin.

Maar het is de overdrijving van deze onschuldige dingen waarvoor de ware christen zich wachten moet als hij zich wil afscheiden van de wereld. Als hij Christus wenst te dienen, moet hij niet zijn hele hart, ziel, verstand, kracht en tijd aan die dingen wijden, zoals zovelen doen....Gebruik en misbruik zijn heel verschillende dingen. De christen die er gebruik van maakt, moet weten wanneer hij zeggen moet: Stop! Genoeg!. Staan die dingen hem in de weg bij zijn persoonlijke godsdienst? Worden zijn gedachten en zijn aandacht er teveel door in beslag genomen? Wordt zijn ziel er wereldser door? Hebben ze de neiging hem naar beneden te trekken? Laat hij dat onderkennen en laat hem dat tot voorzichtigheid manen.

3.5 Aandachtspunten voor bezinning

Ons aardse leven is kort. Het doel van ons leven is tot Gods eer te leven. Onze verantwoordelijkheid is onze tijd daarnaar in te richten. Werken is een plicht, ijverig werken is een goede zaak. Het is van belang hierin matigheid te betrachten. ICT kan hierin ondersteunen maar dit is niet zonder risico. Het gevaar van altijd maar doorgaan is duidelijk aanwezig.

Hoe staat het met het gebruik van ICT voor de vrije-tijdsbesteding? Als het werk van de dag erop zit en de vrije tijd aanbreekt, dan komt het uur der verzoeking. Een bepaalde mate van geestelijke ontspanning is geoorloofd, maar we moeten hier op bewuste en voorzichtige wijze mee omgaan, en ervoor zorgen dat er ruim voldoende tijd is voor Bijbellezen, overdenking en gebed. Daarnaast dienen alle vormen van tijdsbesteding afgewezen te worden die ertoe leiden dat gedachten en aandacht er teveel door in beslag worden genomen en waardoor de ziel wereldser wordt.

Dit alles geeft weinig ruimte voor het gebruik van toepassingen als Internet thuis, zeker niet als middel om vrije tijd te besteden. De conclusie lijkt onvermijdelijk dat **uiterste terughoudendheid** gewenst is. Houd in acht wat Paulus schrijft aan de gemeente te Efeze:

Ziet dan, hoe gij voorzichtiglijk wandelt, niet als onwijzen, maar als wijzen. Den tijd uitkopende, dewijl de dagen boos zijn (Ef. 5:15-16)

4 Verleiding

4.1 Nieuwe verleidingen

Een van de belangrijke invalshoeken bij het nadenken over gebruik van ICT is de vraag in welke mate we ons mogen blootstellen aan verleiding. Deze vraag speelt uiteraard niet alleen bij het gebruik van ICT. Ze is relevant bij alle communicatiemediën. We leven in een zondige wereld. Voortdurend worden we geconfronteerd met zondige uitingen die hun uitwerking op ons van nature verdorven hart niet missen. Deze verleidingen zijn niet altijd te vermijden. Jozef werd als slaaf in het huis van Potifar herhaaldelijk door diens echtgenote verzocht, maar kon deze verleiding niet vermijden. Wel kon hij deze in de vreze des Heeren weerstaan (Gen. 39).

Bij het gebruik van ICT is de vraag “in welke mate we ons bewust mogen blootstellen aan het gevaar tot verleiding” wel heel nadrukkelijk aanwezig. WWW geeft bijvoorbeeld toegang tot enorme verzamelingen pornografie. De toegankelijkheid hiervan is groot, en anonimiteit in het gebruik ervan is veelal gewaarborgd. De natuurlijke belemmeringen om voor deze verleidingen te bezwijken zoals sociale controle, zijn vaak grotendeels afwezig. Daar komt bij dat wanneer Internet thuis gebruikt wordt, deze bron van verleidingen zijn intrede doet in de beslotenheid van het gezin. Hoe hebben we hiermee om te gaan? Zijn christenen geroepen verleidingen actief uit de weg te gaan en dus af te zien van het gebruik van media als TV en Internet?

4.2 De natuurstaat van de mens

In Genesis 3 vinden we de geschiedenis van de zondeval in het paradijs. De duivel, in de gedaante van een slang, die *listiger was dan al het gedierte des velds*, wist Eva te verleiden tot het eten van de verboden vrucht.

En de vrouw zag, dat die boom goed was tot spijs, en dat hij een lust was voor de ogen, ja, een boom, die begerlijk was om verstandig te maken; en zij nam van zijn vrucht en at; en zij gaf ook haar man met haar, en hij at (Gen 3:6).

Da Costa^{xiv} zegt hierover het volgende:

De satan richt zich tot de vrouw als de mindere, de zwakste, en zij laat zich met hem in; daarmede was haar val onvermijdelijk.

Dächsel^{xv}, Van Lingen citerend, benadrukt dit:

Toch is reeds een begin der zonde in haar hart, zij duldt de verleider in haarnabijheid, terwijl de mens gesteld was om die hof te bewaken; zij gaat met hem in gesprek. Waakt en hoort naar satans stem niet; wie naar hem luistert is reeds op den weg der zonde! Eva durft reeds in zijn nabijheid niet God als de Heere te roemen, en volgt hem in zijn benaming van den Schepper (...) Welk een invloed heeft dat eerste luisteren naar een verleidende vraag reeds!

Naar onze mening heeft de geschiedenis van de zondeval ons veel te zeggen. De mens is in de staat der rechtvaardigheid reeds bezweken voor de eerste verleiding die zich voordeed. Door de val in de zonde van onze eerste voorouders bevinden wij ons in de “de staat der natuur” of “de natuurstaat van de mens” die Boston noemt “de staat van algehele verdorvenheid”^{xvi}. Van die staat zegt de Bijbel:

En de HEERE zag, dat de boosheid des mensen menigvuldig was op de aarde, en al het gedichtsel der gedachten zijns harten te allen dage alleenlijk boos was (Gen. 6:5).

Wij die na de zondeval leven in een zondige wereld hebben voorzichtig te wandelen. De natuur waarmee we worden geboren is immers verdorven. Bovendien leert de Bijbel dat zij die een nieuwe natuur ontvangen hebben, voor verleidingen kunnen bezwijken. Hoewel voor hen geldt dat zij *niet naar het vlees wandelen, maar naar den Geest* (Rom 8:1). Een bekend voorbeeld vinden we in het leven van David die overspel bedreef met Bathseba (2 Sam. 11:2-4). Matthew Henry^{xvii} merkt in zijn verklaring over deze geschiedenis op:

David's schande door zelf overwonnen en gevankelijk gevoerd te zijn door zijn eigen lusten.

Henry geeft daarbij als commentaar:

Let op de gelegenheid, die aanleiding geeft tot die zonde: A. Veronachtzaming van zijn zaken. Als wij buiten de weg van onze plicht zijn, dan zijn wij in verzoeking. B. Gemakzucht en het toegeven aan traagheid. "Tegen den avondtijd stond hij op van zijn leger." Het bed der luiheid blijkt dikwijls het bed van vleselijke lusten. C. Een omdwalend oog. Evenals bij Eva kwam de zonde in door het oog. Hij heeft tenminste niet gedaan naar zijn eigen gebed: "Wend mijn ogen af dat zij geen ijdelheid zien", en de waarschuwing zijns zoon in een gelijk geval: "Zie den wijn niet aan als hij zich rood vertoont". Hij had òf niet, zoals Job, een verbond gemaakt met zijn ogen, òf hij had het toen vergeten.

Bij het zondigen bevinden we ons veelal op een hellend vlak. Het gaat van kwaad tot erger. Henry wijst hierop en besluit aldus:

Zie, hoe de weg der zonde bergafwaarts gaat; als de mensen beginnen te zondigen, kunnen zij zich niet tot staan brengen. Het begin van den lust is, evenals dat des krakeels, gelijk een die het water opening geeft, daarom is het verstandig om hem te verlaten, eer hij zich vermengt. De dwaze mug zengt haar vleugels en verspeelt haar leven ten laatste door rondom de kaars te fladderen.

De Bijbel leert overduidelijk dat gelovigen zondige mensen zijn en blijven, die treurig genoeg voor verleidingen kunnen bezwijken. Zelfs kinderen van God kunnen, zodra de Heere ze even loslaat, door een enkele blik verleid worden en in grote zonde vallen. Hoe onmogelijk is het dan voor degenen die niet wederom geboren zijn om verleidingen te weerstaan? Voor hen geldt immers dat zij "niet in staat zijn tot enig goed en geneigd tot alle kwaad"? Van dergelijke "tot alle kwaad" geneigde personen vinden we in de Bijbel tal van voorbeelden. Denk aan hetgeen beschreven staat van Kaïn, Cham, Ezau, Saul, Achab, Absalom, Judas en zovele anderen. Zij allen struikelden, bleven in de zonde liggen en gingen verloren.

4.3 De verleiding mijden

De mens is van nature geneigd te zondigen. De Bijbel roept ons niet alleen op te strijden tegen de zonde, maar de gelegenheid tot zondigen te mijden. Salomo, bijvoorbeeld, waarschuwt tegen hoererij:

Nu dan, gij kinderen! hoort naar mij, en wijk niet van de redenen mijns monds. Maak uw weg verre van haar, en nader niet tot de deur van haar huis (Spreuken 5:7-8).

Laat uw hart tot haar wegen niet wijken, dwaalt niet op haar paden. Want zij heeft veel gewonden nedergeveld, en al haar gedoden zijn machtig vele (Spreuken 7:25-26).

Dächsel^{xviii} geeft het volgende commentaar:

Hier wordt een jong mens beschreven, die nog niet het bepaalde besluit tot de onreine daad in het hart heeft, maar alleen de vleiende vrouw en haar handelwijze wilde zien. Hoe duidelijk gelijken op hem onze jonge filosofen, die goddeloze boeken alleen wensden te lezen, om ze te kunnen wederleggen, en daarbij geloof en deugd verliezen? Wie zonder bepaalde roeping zich met goddeloosheden inlaat, is reeds half verloren. De slang loert altijd op de boom der kennis (2 Kor. 11:3). Ieder ontvluchte de nabijheid der zonde.

De apostel Paulus benadrukt in zijn brief aan de gemeente te Efeze dat de mens verdorven wordt door de begeerlijkheden der verleiding:

Te weten dat gij zoudt afleggen, aangaande de vorige wandeling, den ouden mens, die verdorven wordt door de begeerlijkheden der verleiding (Efeze 4:22).

In zijn commentaar merkt Matthew Henry op dat de menselijke bedorven natuur hier een mens wordt genoemd die moet worden afgelegd worden. Hij merkt voorts op:

Zij wordt bedorven genoemd, want zonde in de ziel is bederf in al haar vermogens; en indien zij niet gedood wordt, wordt zij dagelijks erger en voltooit onze verwoesting. Door de begeerlijkheden der verleidingen. Zondige neigingen en begeerten zijn verleidende lusten. Zij beloven de mens geluk en maken hem meer en meer ellendig en storten hem in verwoesting wanneer ze niet onderworpen en gedood worden.

In het vervolg geeft Henry als commentaar dat de nieuwe mens moet worden aangedaan. *Het is niet genoeg bedorven beginselen af te leggen; wij moeten ook goede beginselen aandoen. (...) Wordt vernieuwd in den geest uws gemoeds. (...) En doet aan den nieuwen mensch.* Hieruit vloeit voort de meer algemene vermaning tot reinheid en

heiligheid van hart en leven. Matthew wijst erop dat we ons niet alleen niet hebben af te wenden van verleiding, maar verbindt hieraan de oproep tot bekering en een heilig leven.

Thomas Brooks^{xix} gaat in zijn werk *Precious Remedies against Satan's Devices* uitgebreid in op de listen en lagen die satan gebruikt om mensen te verleiden (*satan's devices*). Hij doet verscheidene aanbevelingen om zich hiertegen te weer te stellen (*remedies*). Brooks wijst erop dat we ons ver dienen te houden van alle gelegenheden tot zondigen: *to venture upon the occasion of sin, and then to pray, "lead us not into temptation," is all one as to trust thy finger into the fire, and then to pray that it might not be burnt.*

De Heere wil de verzoeking alleen wegnemen als we de aanleidingen of gelegenheden tot zonde actief mijden: *God will not remove the temptation, except you turn from the occasion.*

We hebben ernstig rekening te houden met het boze dat in ons hart leeft:

He that hath gunpowder about him had need to keep far enough from the sparkles.

Hij wijst erop dat we het leven van de volmaaktste heiligen uit de Bijbel voor ogen moeten houden, zoals dat van Jozef:

for he would be not so much as be with her.

Voor alles hebben we echter genade nodig:

Nothing but grace can fence a man against occasions of sin.

Brooks waarschuwt ons ernstig ons verre te houden van alles waarvan we weten dat het gemakkelijk aanleiding zou kunnen geven tot zondigen.

Betekent dit dat christenen de plicht hebben alle verleidingen te allen tijde uit de weg te gaan? Is het de taak van een christen om in iedere omstandigheid ten koste van alles elke verleiding te vermijden? Dit zou het antwoord op de vraag of gebruik van ICT toelaatbaar is, eenvoudig maken. Dat zou immers betekenen dat we zonder meer afwijzend moeten staan ten opzichte van een toepassing als WWW. Enerzijds is dit praktisch gezien vaak niet mogelijk. We kunnen en mogen ons niet aan onze plichten onttrekken die we hebben te vervullen in deze wereld. Anderzijds is het zo dat zelfs bij een leven in volstrekte afzondering we nog altijd te maken hebben met een boos hart *die vuile bron van al mijn wanbedrijven*. Op dit spanningsveld willen we nader ingaan aan de hand van hetgeen Paulus schrijft aan de gemeente van Korinthe die ook leefde midden in een zondige wereld:

Daarom gaat uit het midden van hen, en scheidt u af, zegt de Heere (2 Kor. 6:17).

J.C. Ryle^{xx} geeft naar aanleiding van deze tekst een aantal richtlijnen als het erom gaat zich van de wereld af te scheiden. Wat dan opvalt is dat hij daarin niet krampachtig is:

Om alle zaken in het leven, die niet noodzakelijkerwijs zondig zijn over te laten aan de goddelozen en de duivel, uit angst dat men er schade door oploopt, getuigt van lui en laf gedrag.

Ryle is echter stellig in het afwijzen van wereldse vermaken die onlosmakelijk verbonden zijn aan de zonde of hier gemakkelijk aanleiding toe geven. Een vermaak als bijvoorbeeld paardenrennen gaat altijd gepaard met zonden als gokken, wedden, dronkenschap:

Ik beweer dat u niet aan deze vermaken kunt deelnemen zonder de zonde te bevorderen.

Ryle wijst nadrukkelijk op het belang van verantwoorde evenwichtige vrije-tijdsbesteding:

De ware christen zal er goed aan doen zich voor te nemen zijn avonden niet te verkwisten.

Ontspanning, zowel lichamelijk als geestelijk, is nuttig, mits het geschiedt met mate, voorzover het ons beter in staat stelt Christus te dienen:

Het is de overdrijving van deze onschuldige dingen waarvoor de christen zich wachten moet, hoewel de bezigheden op zichzelf niet zondig zijn.

In de vierde en laatste plaats wijst ook Ryle op het grote belang van een nieuw hart:

Het eerste geheim is een vernieuwd hart.

Eenzijds is het onze plicht de gelegenheid tot zondigen te mijden. Anderzijds leven we in een gebroken wereld waarin we als christen onze roeping moeten vervullen. In deze wereld worden we met verleidingen geconfronteerd. Het is niet mogelijk om absolute richtlijnen te geven hoe we hierin hebben te handelen en welke keuzes verantwoord zijn. Een ieder is ertoe geroepen om hierin een persoonlijke afweging te maken. *Een iegelijk zij in zijn eigen gemoed ten volle verzekerd* (Rom. 14:5b). Niet iedereen zal tot dezelfde standpunten en keuzes komen. Laten we in dit alles niet vergeten wat de Heere Jezus Zijn discipelen leerde bidden:

En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den boze. Want Uw is het Koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid, in der eeuwigheid, amen (Matth. 6:13).

Ds. M. Golverdingen merkt hierbij op dat de Heere de volmaakt Heilige en de vlekkeloos Reine in Zichzelf is. Hij kan met het kwade geen enkele gemeenschap hebben. *Daarom is ons ootmoedig smeekgebed: Leid ons niet in verzoeking. Bewaar ons voor de zonde die U mishaaft en onteert. (...) Elk kind van God krijgt in het uur van de verzoeking te maken met drie machtige vijanden: de duivel, de wereld en ons eigen vlees, die niet ophouden ons aan te vechten.* Daarom bidden we dit gebed om uit Christus bediend te worden met Zijn bewarende en overwinnende genade.^{xxi}

4.4 Consequenties voor ICT-gebruik

Het voorgaande heeft een aantal praktische consequenties voor het gebruik van ICT, waaronder Internet.

1. Bij het gebruik van ICT stellen we ons aan krachtige verleidingen bloot. We moeten rekening houden met het feit dat we een boos hart hebben dat geneigd is tot alle kwaad en we moeten daarom de gelegenheden tot zondigen actief uit de weg gaan. We hebben een strijd te voeren tegen de duivel, de grote listige verleider, die iedere gelegenheid om ons tot zondigen aan te zetten aangrijpt. Ouders hebben daarbij een bijzondere verantwoordelijkheid in de opvoeding van hun kinderen. Wij pleiten er daarom voor zeer terughoudend te zijn in het gebruik van ICT, en zeker Internet zo veel en zo lang mogelijk te weren uit het gezin.
2. We willen niet zover gaan dat we het gebruik van ICT geheel afwijzen. Het gaat ons te ver te stellen dat toepassingen als WWW onder geen enkele voorwaarde toelaatbaar zouden zijn. Het gebruik van ICT is op zichzelf genomen niet zondig, zoals dat wel geldt voor het niet geloven in de Heere Jezus en bijvoorbeeld het overtreden van een van de tien geboden. Dat we ons noodzakelijkerwijs moeten blootstellen aan verleidingen, komt in deze wereld vaker voor. Er kunnen situaties zijn waarbij iemand voor de uitoefening van zijn beroep of voor zijn studie niet om het gebruik van Internet heen kan, bijvoorbeeld omdat wenselijke, nuttige of noodzakelijke informatie slechts via dit medium wordt uitgewisseld of beschikbaar is. In dergelijke gevallen lijkt het gebruik van Internet geoorloofd, maar de gebruiker laadt een zware verantwoordelijkheid op zich. We sluiten niet uit dat er een moment kan komen waarop het voor een gezin niet of nauwelijks mogelijk is om in deze maatschappij te functioneren zonder een aansluiting op Internet. Het gebruik van ICT voor amusement of vrije-tijdsbesteding dienen we onder alle omstandigheden af te wijzen. Als christen mogen we ons niet onnodig blootstellen aan verleidingen. We pleiten er daarom voor het gebruik van ICT te allen tijde tot een minimum te beperken.
3. Indien men gebruik maakt van Internet, is het installeren van kwalitatief goede filtersoftware wenselijk. Met deze software kan de gebruiker veel ongewenste informatie blokkeren, hoewel de bescherming nooit 100 procent is. De ontwikkelingen op dit gebied staan echter niet stil. Er komen steeds betere oplossingen op de markt. Praktische maatregelen ter overweging zijn:

☞ het plaatsen van PC's op voor anderen zichtbare plaatsen, zodat sociale controle mogelijk is;

☞ het verbieden van gebruik van Internet door kinderen wanneer ouders niet aanwezig zijn.

4.5 Aandachtspunten voor bezinning

Ter bezinning enkele gedachten van Calvijn (Institutie, Boek III, Hoofdstuk X) waar hij handelt over *Hoe men het tegenwoordige leven en zijn hulpmiddelen gebruiken moet*. Hij stelt dan:

(...) leert de Schrift ons tevens uitnemend, wat het rechte gebruik is der aardse goederen: een zaak, die bij het inrichten van ons leven geenszins veronachtzaamd mag worden. Want als we moeten leven, moeten we ook de noodzakelijke hulpmiddelen des levens gebruiken. En wij kunnen ook die dingen niet vermijden, die meer het genot dan de noodzakelijkheid schijnen te dienen. Wij moeten dus maat houden, opdat wij ze met een zuiver geweten, hetzij tot noodzaak, hetzij tot genieting gebruiken. Die maat schrijft ons God in Zijn Woord voor, wanneer Hij leert, dat het tegenwoordige leven, voor de zijnen een zekere reis is, waardoor zij trekken naar het hemelse Koninkrijk. Indien wij slechts over de aarde moeten trekken, dan moeten wij ongetwijfeld haar goederen in zoverre gebruiken, dat ze onze loop eerder helpen dan vertragen.

Calvijn wijst erop dat we de noodzakelijke hulpmiddelen mogen gebruiken. Daarbij dienen we erop te letten dat we op doorreis zijn. Het is belangrijk om maat te houden, opdat we ons geweten zuiver kunnen houden. Vervolgens geeft hij aan dat *velen de weg willen banen voor de losbandigheid van het vlees. Ze zoeken een voorwendsel om de onmatigheid des vleses in het gebruik der uitwendige dingen te verontschuldigen*. Calvijn keurt dit af.

Calvijn betoogt dat alle dingen daarom voor ons geschapen zijn, opdat wij de Gever leren kennen en Zijn goedertierenheid jegens ons met dankzegging erkennen. Hij stelt dan:

Maar waar is de dankzegging, wanneer gij in spijs of wijn zo zwelgt, dat gij of afstompt, of onbekwaam wordt tot de plichten der vroomheid en van uw roeping? Waar is de erkenning Gods, indien het vlees ten gevolge van al te grote overvloed uitspat tot schandelijke lust en de geest door zijn onreinheid zo aantast, dat gij niet meer kunt zien wat goed of eerbaar is? Waar is in de klederen de dankbaarheid tot God, wanneer we door hun kostbare versiering ons zelfbewonderen en anderen versmaden? Wanneer we door sier en schittering ons voorbereiden tot onkuisheid? Waar is de erkenning Gods, indien onze harten hangen aan hun luister? Want velen onderwerpen al hun zinnen zo aan genietingen, dat hun geest bedolven terneer ligt; velen scheppen in marmer, goud en schilderijen zulk een vermaak, dat ze als het ware marmer worden, in metaal veranderen en gelijk zijn aan de geschilderde figuren. De geur van de keuken of de liefelijkheid der reukwerken stompt anderen zo af, dat ze niets geestelijks meer kunnen ruiken. En dit zelfs kan men ook in de andere dingen zien. Daarom blijkt, dat hier de ongebondenheid van het misbruik reeds enigszins bedwongen wordt, en dat bevestigd wordt de regel van Paulus (Rom. 13:14), dat we het vlees niet moeten verzorgen tot begeerlijkheden, want indien wij al te veel daaraan toegeven, spatten zij zonder maat en beheersing uit.

Deze gedachten kunnen we zeker toepassen op ICT en Internet. Dergelijke toepassingen kunnen ons afstompen tot zonden verleiden door een overmatig of verkeerd gebruik. Voor een christen is niet elke toepassing van ICT geoorloofd. Bedenk dat de duivel listig en machtig is. Hij zal alle wereldse wapens gebruiken om de kerk te verderven en de mensen ervan te weerhouden tot Christus te komen. Daarom een tweetal bijbelteksten ter overdenking:

Dewijl wij dan deze beloften hebben, geliefden, laat ons onszelven reinigen van alle besmetting des vleses en des geestes, voleindigende de heiligmaking in de vreze Gods (2 Kor. 7:1).

Geliefden, ik vermaan u als inwoners en vreemdelingen, dat gij u onthoudt van de vleselijke begeerlijkheden, welke krijg voeren tegen de ziel (1 Petr. 2:11).

Dit hoofdstuk afsluitend, de mens is van nature geneigd te zondigen. Het verdient daarom aanbeveling situaties die ons verleiden tot zonde te mijden. Dit geldt onverkort voor ICT-toepassingen, waaronder Internet. De verleiding tot

zondigen is evenwel niet altijd te vermijden. In dat geval dienen we ons zoveel als mogelijk is in bescherming te nemen tegen onszelf. Ouders dienen hun kinderen ook in bescherming te nemen. Sociale controle en filtersoftware kunnen hierbij nuttig zijn. Het is niet voldoende bedorven beginselen af te leggen. Wij moeten ook goede beginselen aandoen. Word vernieuwd in de geest van uw gemoed.

5 Kennisvermeerdering

5.1 ICT als hulpmiddel

Een belangrijk argument om ICT-toepassingen aan te schaffen en te gebruiken is kennisvermeerding. Aan het einde van het vorige hoofdstuk stipten we dit al aan. Maar waarom zouden we onze kennis moeten vermeerderen en zijn daar ook grenzen aan? Wat zegt de Bijbel over het vermeerderen van kennis en wat kunnen we leren van buiten-bijbelse bronnen? In dit hoofdstuk zullen we daar vooral aandacht aan geven.

Een belangrijke constatering is dat al ons kennen, ook ons wetenschappelijk kennen, ten dele is. Dit “ten dele” dient bijbels ingevuld te worden. De Geneva Bijbel^{xxii} formuleert dit als volgt:

Man by nature has a desire to know, and yet is not able to come to the perfection of knowledge, which is the punishment of sin, to humble man, and to teach him to depend only on God.

Een tweede constatering is dat kennisvermeerdering ondergeschikt moet zijn aan Gods wil. Augustinus formuleert dat als volgt:

Er is in de mens niets beters dan de ziel en de rede. Maar deze moeten niet de richtlijn zijn van de mens die gelukkig wil leven. Om een gelukkig leven te verkrijgen moet de ziel niet met zichzelf tevreden zijn, maar God onderworpen worden.

5.2 Kennis vermeerderen in bijbels perspectief

In de Bijbel nemen personen als Mozes, Salomo en Daniël kennis over van de beschaving waarin ze leefden of die hen omringde maar de goden van deze beschavingen eerden ze niet. In de rede van Stefanus lezen we:

En Mozes werd onderwezen in alle wijsheid der Egyptenaren; en was machtig in woorden en in werken (Hand. 7:22).

Het (Griekse) woord dat hier door wijsheid vertaald wordt, betekent “diep en volledig inzicht”. Het wordt gebruikt voor de kennis van onderling soms sterk verschillende zaken. Het wetenschappelijk peil van de Egyptische beschaving in de tijd van Mozes was zeer hoog. Dit blijkt zowel uit de Bijbel als uit de werken van de Egyptologen^{xxiii}. In het centrum van deze beschaving werd Mozes opgevoed. Later zal blijken dat de vaardigheden die hij daar leerde, nodig waren om leiding te geven aan het volk Israël bij de uittocht uit Egypte. Gill zegt in zijn verklaring over Hand. 7:22 dat Mozes aan het Egyptische hof bekwaam gemaakt werd in *arithmetic, geometry, and every branch of music, the hieroglyphics, the Assyrian language, and the Chaldean knowledge of the heavens, and the mathematics.*

Plevier^{xxiv} voegt er aan toe dat deze wijsheid niet alleen de algemene wetenschap maar ook de “occulte metafysische” bezigheden betrof:

Ik vind geen reden om de toverwijsheid hiervan uit te zonderen. Stefanus' uitdrukking is algemeen, en het is niet het minst bedenkelijk dat hem van deze voornamelijk wijsheid van de Egyptenaren geen indruk zou gegeven zijn als van de andere wetenschap.

Hoe het ook zij: Mozes heeft zeer waarschijnlijk kennis genomen van de buiten-bijbelse wijsheid van de Egyptenaren. Echter, hij heeft niet gekozen voor hun goden. De Bijbel legt hiervan getuigenis af:

Door het geloof heeft Mozes, nu groot geworden zijnde, geweigerd een zoon van Faraö's dochter genoemd te worden (Hebr. 11:24).

Van Salomo lezen we in de Bijbel dat hij zijn kennis in grote mate vermeerderde. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de woorden:

En ik begaf mijn hart om met wijsheid te onderzoeken, en na te speuren al wat er geschiedt onder den hemel (Pred. 1:13a).

Gill geeft de volgende toelichting bij deze tekst:

this he did “by” using all the “wisdom” and sagacity, the light and strength of reason, and all those bright natural parts, which God had given him in a very extraordinary manner. And his inquiry was very extensive; it was concerning all [things] that are done under heaven; into the nature of all things, animate and inanimate; trees, herbs, plants, fossils, minerals, and metals; beasts, birds, fish, and all creeping things; see 1King 4:33; with everything else in nature: he sought to make himself master of all arts and sciences; to get knowledge of all trades and manufactures; to understand everything in politics, relating to kingdoms and states, and the government of them; to observe all the actions of men, wise and foolish, that he might know the difference, and be a judge of what was right and wrong

De conclusie van Salomo is volgens Gill:

And his observation upon the whole is, this sore travail hath God given to the sons of men, to be exercised therewith: he found by experience it was a heavy task, which God had put upon the children of men, to get wisdom and knowledge in the way it was to be gotten; which was very burdensome and wearisome to the flesh; nay, he found it was an “evil business,” as it may be rendered; or there was something sinful and criminal, which God suffered men in their pursuit after knowledge to fall into, and which their studies exposed them to; as to indulge a vain and sinful curiosity, to pry into things unlawful, and to be wise above what is written; or to be too anxious in attaining natural knowledge, to the neglect of things of great importance; or to abuse or trust in knowledge attained unto, or be vainly elated and puffed up with it. Or this may be understood of the evil of punishment, which God inflicts on men for the sin of eating of the tree of knowledge; and that as he is doomed to get his bread, so his knowledge, with the sweat of his brow, that is, with great pains and labour; which otherwise would have been more easily obtained: but this God has done to “afflict” or “humble” men, as the word may be rendered; to afflict or punish them for sin; and to humble them by showing them how weak are the powers and faculties of their minds, that so much pains must be taken to get a small share of knowledge.

Bekend is dat Daniël en zijn vrienden evenals Mozes hun opleiding kregen in een beschaving met een hoog wetenschappelijk peil.

En de koning sprak met hen; doch er werd uit hen allen niemand gevonden, gelijk Daniël, Hanánja, Mísaël en Azarja; en zij stonden voor het aangezicht des konings. En in alle zaken van verstandige wijsheid, die de koning hun afvroeg, zo vond hij hen tienmaal boven al de tovenaars en sterrekijkers, die in zijn ganse koninkrijk waren (Dan. 1:19-20).

Het Aramese woord dat hier door wijsheid vertaald wordt, omvat ook de betekenis: schrandrheid, voorzichtigheid en ervaring. Bij de vrienden van Daniël zien we, evenals bij Mozes, dat ze wel kennis van de beschaving tot zich namen maar dat ze de goden van deze beschaving niet eerden. Ze bogen niet voor het gouden beeld in het dal van Dura. Uit deze voorbeelden blijkt dat de Bijbel kennisvermeerdering niet afkeurt maar juist goedkeurt.

5.3 Kennis vermeerderen in het licht van de reformatorische traditie

Een verscheidenheid aan kerkvaders en oudvaders heeft geschreven over wetenschapsbeoefening. We beperken ons hier tot een drietal: Calvijn, Pascal en Smith. De laatste is een vertegenwoordiger van de Nadere Reformatie.

Calvijn is positief over de beoefening van de wetenschap en het bestuderen van buiten-bijbelse bronnen mits deze bezigheden geen doel in zichzelf zijn. Studie dient te zijn tot de glorie van de Schepper en tot het welzijn van de medemens. Hij prijst de astronomie aan als een wetenschap die de Schepper eert. In het bijzonder in zijn commentaar op Genesis en in de *Institutie*^{xxv} gaat hij in op wetenschapsbeoefening. Hieronder volgt een citaat uit zijn *Institutie*:

Laat ons zo dikwijls als we de werken der heidense schrijvers in handen krijgen, er door het licht der waarheid, dat daarin wonderlijk schittert, aan herinnerd worden, dat het verstand van de mens, hoezeer het ook van zijn ongeschonden staat vervallen en afgekeerd is, toch nog met uitnemende gave Gods bekleed en versierd is. Zullen wij zeggen, dat de wijsgeren verblind geweest zijn in hun nauwkeurige beschouwing der natuur en de kunstige beschrijving daarvan? Zullen wij zeggen, dat het verstand hun ontbroken heeft, die door het uitvinden van de

redeneerkunst ons op juiste wijze hebben leren spreken? Zullen wij zeggen, dat zij dwaas geweest zijn, die door de geneeskunst te beoefenen hun ijver tot ons voordeel hebben aangewend? Hoe moeten wij oordelen over de wiskundige wetenschappen? Zullen wij die houden voor dwaasheden van verstandelozen? Integendeel, zelfs niet zonder grote bewondering zullen we de geschriften der ouden over deze dingen kunnen lezen; en wij zullen ze bewonderen, omdat we gedwongen worden te erkennen dat zij voortreffelijk zijn zoals ze inderdaad zijn. Waar dus blijkt, dat die mensen, welke de Schrift natuurlijke mensen noemt, in het onderzoek van de lagere dingen zo scherpzinnig en rijk aan inzicht geweest zijn, moeten wij uit zulke voorbeelden leren, hoeveel de goederen de Heere aan de menselijke natuur gelaten heeft, nadat zij van het ware goed beroofd is.

Pascal^{xxvi} spreekt eveneens zijn waardering uit over het beoefenen van wetenschap en het vermeerderen van kennis. Hij brengt niet de beperking aan zoals Calvijn die formuleert. In een van zijn *Gedachten* schrijft hij:

De mens is kennelijk gemaakt om te denken. Daar is heel zijn waarde en waardigheid in gelegen.

In een andere *Gedachte* relateert hij dit enigszins:

De laatste stap van het verstand is te erkennen dat er oneindig veel dingen zijn die het te boven gaan; het verstand is door en door zwak als het niet tot deze erkenning komt.

Wie de *Gedachten* van Pascal leest zal het opvallen hoe gering hij over zichzelf en over het “kunnen” van de mens denkt. Dat komt ook heel nadrukkelijk naar voren als hij spreekt over de verhouding van de mens tot de natuur.

Wat is toch de mens in de natuur? Een niets bij het oneindige vergeleken; een alles bij het niets; een tussending tussen alles en niets. Eindeloos ver van het begrijpen van de uitersten, zijn doel en oorsprong van de dingen onverbiddelijk voor hem verborgen in een ondoordringbaar geheim; en hij is evenmin in staat het niets te zien waaruit hij voortgekomen is als het oneindige waarin hij verzinkt. Wat kan hij anders doen dan enkele schijn gestalten waarnemen in het midden der dingen, in de eeuwige wanhoop ooit hun oorsprong of doel te leren kennen? Wie zal die wonderbare gangen volgen? De Maker van al die wonderen begrijpt ze. Maar niemand anders.

Smith^{xxvii} gaat in zijn verklaring over Prediker nader in op de beperktheid van het menselijke kennen. Hij citeert een “voornaam opziener” die weer een buiten-bijbelse bron citeert:

Het was geen lichtvaardige vraag die de (Griekse) filosofen aan Barnabas (de mede-dienstknecht van Paulus) stelden. “Waarom heeft een kleine mug zes benen en twee vleugels en een grote olifant vier benen en geen vleugels?” Barnabas antwoordde hier op: “Wat is het gelukkig dat deze mannen niet deel uitmaakten van de Raad des Almachtigen Gods toen het Hem liefde schepsels te maken, ze zouden gevleugelde olifanten en zwaarlijvige muggen bedacht hebben, een mens met veren en een sprekend beest.”

Smith doet voortdurend de oproep om met zinvolle wetenschap bezig te zijn.

En zich niet met wijsheid bezig te houden die de onkundige niet hinderen, en de kenner niet helpen.

In zijn verklaring over de tekst *die wetenschap vermeedert, vermeedert smart* (Pred. 1:18b) gaat Smith in op de gevolgen van wetenschapsbeoefening. Hij zegt daarover:

Waarom geldt: “die wetenschap vermeedert, vermeedert smart”? Omdat de wijze veel verdrietelijke en smartelijke dingen van de wereld ziet welke andere mensen niet zien. Zelfs in veel wijsheid die men denken zou dat alle verdriet en smart zou afkeren is veel verdriet. Sommigen verklaren dat de smart niet ziet op de smart die de wijze zichzelf aandoet maar op de smart die hij anderen aandoet. Hij (de wijze) is het, met wie ze niet alleen niet overweg kunnen maar hij is het ook die hun belet door zijn wijsheid te doen hetgeen ze graag deden. Dit baart ongenoegen, onmin, euvelneming, wederwaardigheid. Uit dien hoofde is de wijze hun tot verdriet en hartzeer.

Smith vervolgt:

Er zijn ook vele wijzen door hun wijsheid tot verdriet gebracht: Erasmus zegt: “Wat heeft Socrates, beschuldigd zijnde, gebracht tot het drinken van vergif, dan zijn wijsheid?” De wijze ziet wat aan hemzelf ontbreekt, ziet wat aan een ander ontbreekt, en welke goddeloosheden en gevaren er zijn in de wereld. Dit alles is pijnlijk voor hem. Ambrosius zegt: “Wat is de wetenschap zelve dan een vermeedering van dagelijkse droefheid?” In veel wijsheid is veel verdriet, en die wetenschap vermeedert, vermeedert smart. Probeert Salomo ons hier af te houden van de wetenschap? Dat zij verre, zie bijvoorbeeld Prediker 2:13, 14. Immers kan niet ontkend worden dat de wijsheid (ook van deze wereld) een dierbare schat is, en van zeer grote nuttigheid.

We mogen concluderen dat zowel Calvijn, Pascal als Smith kennisvermeerdering en wetenschapsbeoefening geenszins verachten maar veeleer aanbevelen.

5.4 Informatie, kennis en wijsheid

In deze paragraaf willen we ingaan op de vraag welke betekenis ICT kan hebben voor het vermeerderen van kennis. Internet biedt de mogelijkheid moeiteloos een haast oneindig aantal bronnen te raadplegen om informatie te verwerven over de meest uiteenlopende onderwerpen. Deze informatiebronnen zijn deels onderling verbonden door zogenoemde hyperlinks wat het zoeken van informatie vereenvoudigt.

Voor de gebruiker heeft Internet als kennisdrager vele voordelen. Je wordt niet beperkt tot bijvoorbeeld de informatie die alleen in een bibliotheek aanwezig is of in het eigen persoonlijke archief. Je kunt snel externe informatie- of kennisbronnen oproepen en raadplegen. Voor studiedoeleinden biedt dit belangrijke voordelen. Het informatieaanbod is actueel en wereldwijd.

Internet biedt heel veel informatie. Maar word je daar altijd zoveel wijzer van? Veel wat als informatie wordt aangeboden, is slechts non-informatie en biedt geen enkele relevantie. Schuurman^{xxviii} noemt in dit verband de volgende paradox:

De snel toenemende informatisering van de samenleving verruimt ongetwijfeld de gezichtskring en mogelijkheden tot communicatie, maar zij creëert tegelijk allerlei nieuwe problemen. Er kan bij gebruikers veel verwarring ontstaan – men spreekt wel van een “informatie-infarct”. Informatie heeft overstelpende vormen aangenomen. Via kranten, radio, TV en informatietechniek raken mensen onder een stortvloed aan informatie bedolven. Maar deze snel groeiende informatiestroom wordt steeds minder opgenomen. Ja, deze over-informatie dreigt uit te monden in des-informatie en in des-oriëntatie in de wereld. Het paradoxale is dat de “technische wereld” als resultaat van menselijk handelen door de informatie-explosie steeds onbegrijpelijker en ondoorzichtiger is geworden.

Dergelijke kritiek stemt overeen met de bedenkingen van professor Floridi.^{xxix} Hij verwoordt deze kernachtig: *Vergeleken met onze tijd is er in de geschiedenis van het denken altijd een tekort aan informatie geweest. Plato en Descartes vergeleken kennis met voedsel voor de geest. Als dat vandaag de dag nog zo is, dan wordt het tijd dat we op dieet gaan.*

Door de ontwikkelingen in de informatietechniek kunnen we ons dagelijks laten overvoeren met informatie. Als we niet oppassen, krijgen we een lawine van informatie over ons heen die bovendien onderling geen enkele samenhang vertoont. Dit fenomeen noemen we wel informatie-inflatie.^{xxx} De informatie wordt door de overvloed steeds minder waard. Bovendien zal slechte informatie goede informatie verdrijven. Daardoor zal de waarde van ICT als informatiedrager dalen. Een informatiemaatschappij is niet noodzakelijkerwijs een kennismaatschappij. Immers, informatie is niet gelijk aan kennis. Een voorbeeld ter verduidelijking. Het weerbericht is een dagelijks stuk informatie dat we allen tot ons nemen. Deze informatie vergroot op zich echter niet onze meteorologische kennis. De meeste informatie die we via ICT aangeboden krijgen bestaat uit verbrokkelde eenheden. Pas als informatie in gestructureerde vorm beschikbaar is, kunnen we van kennis spreken. Een gevolg van de informatie-inflatie is dat de vorming van kennis wordt geblokkeerd. Er is sprake van een paradoxale ontwikkeling: door een overvloed aan informatie ontstaat er een schaarste aan kennis.

Het mag duidelijk zijn dat ICT – in het bijzonder Internet – zich goed leent voor het raadplegen en verwerven van informatie of kennis die elektronisch is opgeslagen. De informatie-inflatie maakt evenwel de kans steeds kleiner dat de gebruiker “kennis” aantreft op Internet. Om die reden is alleen het gericht zoeken naar aanwezige kennis een verantwoorde bezigheid, bij voorkeur met behulp van een goede zoekmachine of geschikte filtersoftware. Op deze manier is Internet te gebruiken om informatie te vergaren die nodig is voor het uitoefenen van beroep of studie. Hierbij is wel de kanttekening op haar plaats dat men direct op het “doel” afgaat met inachtneming van de nodige voorzichtigheid zoals in voorgaande hoofdstukken is aangegeven. Doelloos rondsurfen door de ongestructureerde informatiebrij is vanuit het nuttig besteden van de (genade) tijd af te wijzen.

5.5 ICT als drager van de Bijbel

Meer kennis van de Bijbel willen verwerven is een goede zaak. Bijbelstudie is van grote waarde. De vraag in dit verband is of ICT een aanvaardbaar middel om de Bijbel te raadplegen en te onderzoeken. Bijbelsoftware is een interessante ICT-toepassing. Voor bijvoorbeeld de bijbelvertaler is de computer een waardevol stuk gereedschap. Om snel te kunnen vaststellen waar, in welk verband en hoe een bepaald woord of een bepaalde uitdrukking gebruikt wordt, is de computer een bijna niet meer weg te denken hulpmiddel.^{xxx} In dit geval fungeert bijbelsoftware als een elektronische versie van de Concordantie van Trommius. Hier zijn in principe weinig bezwaren tegen in te brengen.

Als we ICT gebruiken voor (persoonlijk) bijbelonderzoek, dreigt wel het gevaar van een verzakelijking van dit onderzoek. Het is mogelijk via Internet allerlei informatiebronnen te raadplegen met behulp van *browser*-software. Deze software stelt de computer in staat zoekopdrachten uit te voeren voor de gebruiker. Het risico is duidelijk aanwezig dat de bijbelonderzoeker terecht komt bij informatiebronnen die we in boekvorm niet graag in onze boekenkast zouden hebben staan. Uiteraard is dit gevaar er alleen bij het gebruik van Internet en niet bij het gebruik van een Bijbel CD-Rom. In het laatste geval is de uitgever een indicatie voor de betrouwbaarheid van de informatie die verschaft wordt op de CD-Rom. Daarbij geldt dat zodra men gebruik maakt van de ingebouwde *hyperlinks* die verbindingen leggen met andere teksten, men zich wel overgeeft aan de theologische uitgangspunten van de ontwerper van de desbetreffende bijbelsoftware.

Een reëel gevaar van bijbelsoftware is dat we bijbelteksten niet meer leren onthouden. Het paraat hebben van bijbelteksten is een belangrijk wapen tegen verleidingen en misleidingen. De Statenvertalers hebben voorin de Bijbel een aantal teksten afgedrukt tot:

vermaning, tot onderzoek en betrachtning der heilige schrift: Deut. 12:8,32; Deut. 31:11-13; Joz. 1:8; Spr. 30:5-6; Joh. 5:39; Rom. 15:4; 2 Tim. 3:15-17; Openb. 22:18-19.

Deze teksten dienen ook het uitgangspunt te zijn voor bijbelonderzoek met behulp van bijbelsoftware.

Trommius^{xxxii} noemt in zijn *voor-reden aan de christelijke lezer en gebruiker* van zijn Concordantie *tweeschadelijke klippen waartegen men zich kan stoten tot eigen verderf en nadeel*. Het eerste dat hij noemt is *het misbruik van dit boek tot voeding van traagheid en luiheid*. Zijn oogmerk is juist *een ieder aan te zetten tot naarstigheit en ijver in het overpeinzen van allerlei delen van de Schrift*. De tweede klip die hij noemt is *het misbruik van dit boek tot voortzetting en stijving van verderfelijke ketterijen en dwalingen*.

De gevaren die Trommius zag bij het gebruik van zijn 17^e-eeuwse “browser” zijn zeker van kracht bij het gebruik van de 20^e-eeuwse browsers.

5.6 Aandachtspunten voor bezinning

Van een geheel andere orde dan informatie of kennis is wijsheid. Wijsheid is inzicht in de ervaringswerkelijkheid. Een inzicht dat niet voortkomt uit aangereikte informatie en aangeleerde kennis maar dat voortkomt uit levenservaring. Informatie wordt via de media aangereikt, kennis wordt onderwezen, maar wijsheid groeit en blijft inwendig.^{xxxiii} Om wijs te zijn is verstandelijke kennis geen voorwaarde. Je komt wijze mensen tegen die niet of nauwelijks zijn geschoold; je komt zeer hoog opgeleide mensen tegen die volledig van wijsheid zijn gespeend. Een belangrijk middel tot het verkrijgen van wijsheid noemt Salomo in Spreuken 1:5:

Die wijs is, zal horen, en zal in leer toenemen; en die verstandig is, zal wijzen raad bekomen.

Een kenmerk van de wijze is dat hij wil horen en wil leren. Een wijze doet dat volgens Gill:

With great attention, and hearken to the proverbs and wise sayings herein delivered; for here are many things entertaining to men of years and wisdom, as well as instructive to young men and simple ones.

Charles Bridge geeft in zijn toelichting op dezelfde tekst de volgende wijze opmerking:

Men moet eerst hoorder zijn, voordat we onderwijzers kunnen zijn. Als we beginnen uit te delen voordat we verzameld hebben, raken we failliet.

Van belang is de waarschuwing die Paulus geeft aan de gemeente te Kolosse:

Ziet toe, dat niemand u als een roof vervoere door de filosofie, en ijdele verleiding, naar de overlevering der mensen, naar de eerste beginselen der wereld, en niet naar Christus.

Bij deze tekst geeft Matthew Henry als commentaar:

Er is een wijsbegeerte, die de edele oefening van onze verstandelijke vermogens en zeer dienstig voor den godsdienst is. Zij is de bestudering van de werken Gods en leidt ons tot de kennis Gods en bevestigt ons geloof in Hem. Maar er is ook een wijsbegeerte, die ijdel en verleidend is, die tegen de godsdienst bevooroordeeld is en de wijsheid der mensen tegenover de wijsheid Gods stelt, en het geloof vernietigt door de inbeelding der mensen te behagen.

We kunnen concluderen dat het vermeederen van kennis en het raadplegen van buiten-bijbelse bronnen niet is te veroordelen op bijbelse gronden. Dit leert ons onder meer de levensgeschiedenissen van Mozes, Daniël en Salomo. De beoefening van de wetenschap en het bestuderen van buiten-bijbelse bronnen kan dienen tot de glorie van de Schepper en tot het welzijn van de medemens. Dit houdt in dat deze kennisvermeerdering geen doel in zichzelf is. Internet is zonder meer zeer nuttig om informatie te verwerven. De waarde van Internet als informatiebron kan echter sterk afnemen door een overvloed aan informatie. De paradox is dan dat kennis schaars wordt.

6 Vreemdelingschap

6.1 Een spanningsveld

Een christen verkeert in het spanningsveld om enerzijds een zoutend zout en lichtend licht te zijn in de wereld en anderzijds niet aan diezelfde wereld gelijkvormig te worden. Het gebruik van ICT kan ertoe leiden dat we een tijdsbesteding krijgen die gedeeltelijk of geheel in strijd is met een heilig leven voor het aangezicht van God. De inhoud van de informatie die bijvoorbeeld via Internet beschikbaar is, is vaak volledig in strijd met Gods geboden. Een bijbelse notie is dat een christen een vreemdeling hier op aarde is. Bezinning over het gebruik van ICT roept de vraag op hoe dit gebruik zich verhoudt tot ons “vreemdeling” zijn op aarde. We willen daarom nagaan wat de Bijbel ons leert omtrent vreemdelingschap en wat diverse auteurs daarover hebben geschreven.

6.2 Bijbelse overwegingen

In het boekje *Ethiek en Pilgrimage* beschrijft Velema^{xxxiv} diverse invalshoeken van het onderwerp vreemdelingschap. Vanuit het Oude Testament brengt hij in herinnering dat God spreekt tot de aartsvaders over hun vreemdelingschap. Deze gedachte treffen we voor het eerst aan bij Abraham, de vader der gelovigen:

En Ik zal u, en uw zaad na u, het land uwer vreemdelingschappen geven, het gehele land Kanaän, tot eeuwige bezitting; en Ik zal hun tot een God zijn (Gen. 17:8).

Ook tot Jakob spreekt God over *het land uwer vreemdelingschappen (Gen. 28:4)*. Wanneer de Heere Mozes roept, spreekt Hij over *het land Kanaän, het land hunner vreemdelingschappen, waarin zij vreemdelingen geweest zijn (Ex. 6:3)*. Vreemdelingschap heeft dan ook niet alleen betrekking op het verlaten van familie en vaderland. Het betekent vooral te wonen in het land van de belofte maar dit nog niet in eigendom te hebben.

Dit nog niet vervuld zijn van Gods belofte is eveneens de achtergrond van de bede uit Psalm 39:13:

Hoor, HEERE! mijn gebed, want ik ben een vreemdeling bij U, een bijwoner gelijk al mijn vaderen.

In deze belijdenis vormt de zwaarte van de tegenspoed en aanvechting de bitterheid van het lijden. De psalmdichter heeft moeite om stand te houden en verwacht het geheel en al van God, op Wie hij zijn gehele vertrouwen stelt. Hij belijdt in deze aanvechtingen zijn vreemdelingschap. Dit houdt in, aldus Velema, dat hierin aan Gods beloften een dimensie zit, die in het leven van deze bidder nog niet in vervulling is gegaan. Gods belofte is nog niet ten volle vervuld. Het volk woont wel in het land, maar de omstandigheden zijn niet vol, niet vervuld van Gods tegenwoordigheid. Een aspect van vreemdelingschap is dan ook “onderweg zijn”. In het Nieuwe Testament komt deze betekenis bijvoorbeeld naar voren in Hebreë 11:13:

... de beloften niet verkregen hebbende, en hebben beleden, dat zij gasten en vreemdelingen op de aarde waren.

In deze bijbeltekst gaat het duidelijk om het toekomstaspect van het vreemdelingschap. Dikwijls heeft de herinnering aan het vreemdelingschap in het Nieuwe Testament een vermanend karakter zoals in 1 Petr. 1:17 en 1 Petr. 2:11. De vermaning heeft een zeer positieve strekking, namelijk om heilig te leven. Een heilige levenswandel heeft een missionaire betekenis (1 Petr. 2:9).

Vreemdelingschap betekent dat een christen afstand neemt van deze wereld. Hij heeft tegen de wereld te strijden als tegen een van zijn drie aartsvijanden (Heidelbergse Catechismus, Zondag 52, Joh. 15:19). De ware vreemdelingschap is tegelijk de echte heiliging. Zonder heiliging wordt vreemdelingschap een vlucht en inhoudsloos. Zonder vreemdelingschap miskent heiliging dat de gelovigen niet uit deze wereld zijn. We mogen de wereld aanvaarden, omdat en opdat we als vreemdeling daarin onze dienst kunnen doen. Wel zullen we als christen het zondige beginsel erin verwerpen. In het paradijs kon de mens op aarde tot eer van God leven. Door de zondeval

is de mens een “vreemdeling” geworden. Petrus legt in zijn zendbrief nadruk op het “vreemdeling zijn” van de gelovige:

... aan de vreemdelingen, verstrooid in Pontus, Galatië, Kappadocië, Azië en Bithynië (1 Petr. 1:1).

Het vreemdeling-zijn is de keerzijde van het uitverkoren- en geroepen-zijn. De apostel schrijft aan de vreemdelingen in de verstrooiing. Zoals Gill aanhaalt in zijn verklaring :

These Jews here intended are called strangers; not in a metaphorical sense,, but in a civil sense.

Zij zijn niet zoals de heidenen *strangers to the covenants of promise, for these were Jews*. Ze behoren tot het verbondsvolk. Ondanks dat zij verspreid wonen en geen compleet volk, kerk of natie zijn en in allerlei andere culturen wonen, zijn zij toch tot het uitverkoren volk Gods. Gill beschrijft dit:

...it intends the eternal election of those persons both to grace and glory, which the apostle knew of, not by divine revelation, or any particular discovery made to him, but he concluded it in a judgment of charity, they being all under a profession of faith in Christ, and he having reason to believe that the greater part of them were truly partakers of that faith, which demonstrated them to be the elect of God.

Zij zijn vreemdeling in hun woonplaats, maar bewaren de vreze des Heeren. Zij leven in “de heiligmaking des Geestes”. Hiervan geeft Gill een verklaring naar aanleiding van 2 Thess. 2:13:

by sanctification is meant, not anything external, as reformation of life, obedience to the law, or outward submission to Gospel ordinances; but internal holiness, which lies in a principle of spiritual life in the soul, and in a principle of spiritual light on the understanding; in a flexicon of the will to the will of God, and the way of salvation by Christ; in a settlement of the affections on divine and spiritual things, and in an implantation of all grace in the heart.

Deze uitleg geeft stof tot bezinning.

Op basis van schriftgegevens hebben de reformatoren en de oudvaders over vreemdelingschap nagedacht. Velema bespreekt onder meer de visie van Calvijn. De Geneefse reformator heeft in zijn *Institutie* (Boek III) nogal scherpe uitdrukkingen gebruikt. Deze accentueren het vreemdeling-zijn van de gelovigen in deze wereld. De verdrukkingen in deze wereld hebben voor de gelovigen ten doel:

dat wij ons gewinnen tot verachting van het tegenwoordige leven en daardoor opgewekt worden tot overdenking van het toekomstige (hfdst. IX,1).

Bij Calvijn voert de verachting van het tegenwoordige leven de boventoon en de overdenking van het toekomstige leven vormt de ondertoon. Calvijn ziet niet in hoe een gelovige het laatste kan betrachten zonder het eerste metterdaad te doen. De verachting van dit leven is voorwaarde voor de overdenking van het toekomstige. En deze overdenking is noodzakelijk om niet te vast te zitten aan en zo besmet te worden door het aardse leven.

Calvijn wil van principiële ascese niet weten. De titel van hoofdstuk X *Hoe men het tegenwoordige leven en zijn hulpmiddelen gebruiken moet* is overduidelijk. De inhoud is een en al verzet tegen een dualistische visie op de wereld. Daaraan voorafgaand heeft hij in hoofdstuk VII, 5 al opgemerkt:

Alle gaven, waarin onze kracht gelegen is, zijn panden Gods, ons toevertrouwd op die voorwaarde, dat ze besteed worden ten nutte van onze naasten.

Prof. Velema merkt naar aanleiding hiervan wel op :

Het is echter moeilijk te rijmen hoe Calvijn enerzijds zich zo negatief, zo verachtelijk en tot verachting oproepend kan uitlaten en tegelijk zo positief kan spreken over Gods gaven als panden van zijn barmhartigheid. Zelfs in hoofdstuk X roept hij nadrukkelijk op tot de verachting van dit leven. Deze verachting voedt een vreemdelingschap, die zich terugtrekt. Wanneer Calvijn niettemin tot deelname oproept, ondanks de distantie, is dat meer te danken aan zelfcorrectie vanuit de Schrift, dan aan het betrachten van de verachting. Het is moeilijk in te zien hoe beide gedachten zich psychologisch laten verenigen.

Hieruit blijkt duidelijk dat we ons als christenen in een spanningsveld bevinden. Heeft de mens een plicht tot bouwen en bewaren in deze wereld of moet hij zich terugtrekken uit de wereld? Het is niet altijd eenvoudig om te bepalen welke houding en welk gedrag wenselijk is.

6.3 Gemene gratie en cultuurmandaat

Abraham Kuypers fundeert de opdracht van christenen in deze wereld in wat hij aanduidt als “de gemene gratie”. Zonder de gemene gratie zou de christen zich met al wat aan en in hem is, in de dienst der kerk moeten terugtrekken en die kerk van de wereld moeten isoleren. Door de gemene gratie is de roeping van de christen: in de wereld ingaan en zich in de wereld bewaren.

Schilder heeft de “gemene gratie”-leer verworpen. Hij acht het onjuist uit te gaan van wat na de zondeval is gebeven. Hij kiest als vertrekpunt de situatie die er was voor de val in het Paradijs. De mens, geschapen naar het beeld van God, heeft een cultuurmandaat. Daarmee is er een duidelijk verschil tussen Kuypers en Schilder. Schilder wijst de gemene gratie als fundament voor de arbeid van christen-vreemdelingen in deze wereld af. Alleen krachtens de bijzondere genade kunnen zij hun taak volbrengen.

De overeenkomst tussen Kuypers en Schilder ligt in de verbinding van het christelijke leven met de oorspronkelijke taak van de mens. Schilder spreekt van de eenheid tussen Christus’ werk en onze cultuurarbeid. Hij legt de accenten zo, dat onder Christus’ heerschappij de cultuurarbeid naast het missionaire komt te staan. Een vraag in dit verband is of het werkelijk zo is dat het tijdstip van Christus’ wederkomst mede afhangt van de mate waarin de christenen hun cultuurroeping hebben uitgevoerd. Schilder verzet zich fel tegen de tweesporigheid van gemene gratie en particuliere genade. Hij trekt de cultuurarbeid binnen de particuliere genade. De uitvoering van het cultuurmandaat is echter een zelfstandige factor naast het missionaire werk van Christus en zijn kerk. Velema brengt hier tegenin :

De mens heeft ook nu nog een opdracht om in de schepping cultureel bezig te zijn. Maar deze arbeid staat onder het beheersend gezichtspunt van Christus’ komend koninkrijk. In dat Rijk zijn uitvoering van het cultuurmandaat en verbreiding van het Evangelie geen twee sporen. Ze zijn één onder het beheersend gezichtspunt dat de tijd van de hemelvaart tot de wederkomst van Christus, tijd van geduld en van zending is! Het is opmerkelijk, dat het leven als christen in het Nieuwe Testament een missionaire spits heeft. Paulus vermaant de christenen dan ook heilig en onbesmet te leven. Zie bijv. Filipp. 2:14-16, 1 Thess. 3:13, 1 Tim. 6:14.

6.4 Antithese

Ten diepste komt in het begrip vreemdelingschap de antithese tot uiting. Velema haalt in zijn boekje *Midden in de maatschappij, over ethiek en samenleving* de oorspronkelijke, speciale betekenis van het woord “antithese” aan: *de tegenstelling tussen het christelijk geloof en degenen die dit geloof afwijzen of zelfs bestrijden.*^{xxv} Velema vraagt zich af hoe het komt dat deze specifieke betekenis verloren lijkt te zijn gegaan. Het drukt alleen nog tegenstelling uit, zonder de dimensie van geloof – ongeloof. Men heeft het nu over solidariteit. Een begrip dat sterk in de maatschappelijke context staat. De ontrechten, de onderdrukten vragen aandacht. Men gebruikt vaak de term vervreemding, de “vervreemden” moeten worden geholpen. De mensheid in haar geheel heeft als opdracht wereldwijd economische en sociale problemen op te lossen. Velema schrijft dat men vindt dat ook de kerk en de christenheid in deze crisis meemoeten:

Deze crisis kan zij alleen te boven komen door solidair te zijn met de wereld. Dat betekent twee dingen.

- a. *De christenheid doet gewoon mee met oplossen van wereldproblemen. Zij moet niet denken aparte oplossingen te kunnen bieden. Zij mag meedoen, maar moet niet meer willen zijn dan anderen.*
- b. *In de pluraliteit van overtuigingen neemt zij dan haar plaats in. Het christelijk geloof mag wel zichzelf zijn, maar niet los van, laat staan tegenover anderen staan. Het moet juist staan te midden van de grote onzekerheid over grondslagen en perspectieven naar anderen luisteren en van anderen leren! Solidariteit betekent deelnemen aan het leven van anderen, pretentieloos meedoen met anderen.*

De gedachte dat het christelijk geloof een exclusieve boodschap bevat is aan het tanen. De exclusiviteit vindt men een te hoge pretentie. Men vindt haar in strijd met solidariteit. Wie zich exclusief opstelt, trekt grenzen en verbreekt daarmee de solidariteit.^{xxvi}

Het Evangelie brengt juist de antithese naar voren en niet de solidariteit. De Bijbel benadrukt de verticale dimensie en brengt een scheiding aan (bijvoorbeeld Johannes 3:16). Er loopt een scheidslijn tussen hen die geloven en zij die niet geloven. Dat is de antithese. De apostel Johannes verwoordt deze als volgt:

Die den Zoon heeft, die heeft het leven; die den Zoon van God niet heeft, die heeft het leven niet (1 Joh. 5:12).

Velema merkt op:

Ons diepste bezwaar tegen de moderne conceptie van solidariteit is dat daarin het bijbelse Evangelie van de verzoening met God door het bloed van Christus wordt uitgeschakeld. Alleen waar de verlossingsboodschap de antithese stelt, door te scheiden tussen geloof en ongeloof, heeft ze een bijbels gehalte en is ze op bijbelse spanning. Het moderne solidariteitsdenken is een vorm van humanisme. Het stelt zijn vertrouwen in de mens. En daarmee predikt men een andere visie op het heil. Pretentie voeren misstaat een christen meer dan iemand anders. Christus leert zijn discipelen nederigheid. Echter de exclusiviteit van het heil in Jezus Christus gaat echter niet om een pretentie van mensen. De jammerlijke situatie waarin Kerk en Christenheid gekomen zijn, bestaat in het verloochenen of verzwijgen van deze pretentie van het Evangelie. De crisis heeft alles te maken met het uitwissen van de antithese. Immers de antithese roept de ergenis van het Evangelie op. Die ergenis bestaat hierin dat een ander voor ons moest sterven, dat we het heil moeten ontvangen als een geschenk en het niet kunnen verdienen. Gods genade in de gekruiste Christus roept de ergenis op. Lukas 7:23. Zalig wie aan Hem geen aanstoot neemt. De antithese mag niet gebruikt worden om zoveel mogelijk splitsingen door te voeren. Ook niet om zoveel mogelijk mensen af te wijzen. Het Evangelie heeft juist kracht als de antithese en de ergenis niet geschuwd worden. Daarmee wenden we ons niet van de wereld af, maar geloven dat er een diepere nood is, dan materiële, economische etc. Ten diepste ligt die nood in de schuld voor God van iedereen persoonlijk en in de samenleving.

We mogen concluderen dat de mens als vreemdeling op aarde verkeert. Dit vreemdelingschap houdt echter niet in dat we ons uit de wereld moeten terugtrekken in eigen organisaties en ons daarmee geheel isoleren. Geen kloosters. De Bijbel houdt ons de antithese voor. In dit licht krijgt het vreemdelingschap een missionaire betekenis. Wij mogen de antithese niet gebruiken om ons op te sluiten in een isolement. Zij is bedoeld om op passende wijze het vreemdeling-zijn vast te houden bij het verkeren in de wereld. Dit is ook het vertrekpunt van Groen van Prinsterer als hij schrijft: *in ons isolement ligt onze kracht!* De antithese is volgens Velema nooit een kwestie van organisatie of institutie. Het gaat om het geestelijk beginsel. Een opgeslotenheid in een eigen isolement verstaat de taak van de mens in de wereld niet. Hij ontloopt de spanning van het vreemdeling zijn hier op aarde – de missionaire taak.

Op het gebied van omgaan met ICT staat de mens midden in de wereld en heeft hij de plicht solidair samen te werken met anderen. Vanuit de liefde tot God en zijn medemens zal hij zijn naaste opwekken tot een heilig en goed gebruik van deze techniek.

6.5 Aanpassen of bewaren

Janse heeft in 1984 met zijn proefschrift een onderzoek afgerond naar het vreemdeling-zijn van de “bevindelijk gereformeerde” gezindte.^{xxxvii} Deze groepering neemt een minderheidspositie in binnen Nederland. Janse gaat in zijn dissertatie in op de handhaving van de identiteit ervan. Twee kernbegrippen daarbij zijn assimilatie, of aanpassing, en persistentie, of bewaren. In dit verband is het de vraag of ICT invloed uitoefent op de identiteit van de gereformeerde gezindte.

Janse noemt de massamedia, waar Internet deel van uit maakt, expliciet. De bevindelijk gereformeerde gezindte deelt in de welvaart. Vooral de jongeren beschikken over veel meer middelen om te participeren in de maatschappij en zijn veelal veel beter op de hoogte van de mogelijkheden van ICT dan de oudere generatie. De toegang tot Internet is vaak heel gemakkelijk, via werk of school of zelfs een eigen aansluiting thuis. Veel mensen vinden dat het gebruik van de modere massamedia een “moeten” is in plaats van een nuttig mogen gebruiken. Er vindt dus aanpassing plaats. Toch is assimilatie niet een onomkeerbaarproces, dat per definitie plaats vindt. Aangezien de bevindelijk gereformeerde groepering klein is, is haar machtsverhouding ten opzichte van en daarmee invloed op andere groeperingen klein. Daarentegen is het identiteitsverschil met de huidige algemeen geldende waarden en normen groot. Dit kan leiden tot een houding van vrees voor de boze buitenwereld en daarmee een opsluiten van de

groepering in een isolement. Dit betekent heel concreet voor Internet, dat men van dit middel geen enkel gebruik maakt. Het middel is schadelijk en bedreigend voor de identiteit van de groepering.

De jeugd, die nog niet zo doordrongen is van alle cultuurnormen en -waarden, is veel ontvankelijker voor wereldse invloeden. Internet verkleint het verschil in identiteit (waarden en normen). Men kan in afzondering achter de eigen computer allerlei “wereldse” zaken bekijken, die compleet strijdig zijn met het gedachtengoed van de bevindelijk gereformeerden. Janse geeft dan ook aan dat voor de overdracht van de eigen cultuur aan de nieuwe leden (de jongere generatie) een sterke interne integratie op zowel cultureel en sociaal gebied van groot belang is. Het gezin speelt hierin een belangrijke rol. Janse is het ermee eens dat in de moderne samenleving de betekenis van het gezin voor de cultuuroverdracht aan de nieuwe generatie evenwel kleiner is geworden. Het gezag van de ouders over hun kinderen is duidelijk afgenomen. Bovendien stelt het gezin zich zelfstandiger op ten opzichte van familie, buurt of kerk dan in het verleden. Het schermt zich af en kiest zijn eigen waardenpatroon. Het is niet meer vanzelfsprekend dat het gezin de traditionele waarden van de eigen subcultuur (integraal) aan de jongere generatie doorgeeft.

Het gebruik van Internet wijkt in de bevindelijk gereformeerde gezindte aanzienlijk af van het doornee gebruik van de Nederlandse bevolking. Het is daarom mede een uiterlijk kenmerk van deze gezindte. Men wijst over het algemeen Internet-gebruik voor privédoeleinden af. Voor diverse kerkgenootschappen is privégebruik censurabel. Zakelijk gebruik moet thuis wel mogelijk zijn. Anderen vinden dat iedereen zelf verantwoordelijk is voor het gebruik van ICT. Internet is in deze visie een van die zaken die bedreigend zijn voor de interne integratie van de gezindte. Het gevaar van Sibboleth of Schibboleth ligt op de loer. En of we het fenomeen Internet als iets onbelangrijks kunnen afdoen is de vraag. Daarvoor is het te ingrijpend in de maatschappij en daarmee in de levens van mensen.

Belangwekkend is de aanbeveling die Janse in zijn proefschrift geeft ten aanzien van identiteit:

Als beleidsadvies zouden we hier willen formuleren dat met name leidinggevend in bevindelijk gereformeerde kring er goed aan zouden doen om niet te gemakkelijk allerlei traditionele opvattingen en gedragingen als essentieel voor de eigen identiteit te presenteren. Zij dienen oog te hebben voor het feit dat allerlei opvattingen met name in het sociale en politieke vlak, duidelijk beïnvloed zijn door de eigen sociale positie. Tegelijkertijd moeten zij er zich van bewust zijn dat ondanks de officiële handhaving van de culturele identiteit (leer, liturgie, ethiek, partijprogramma, etc) er gemakkelijk een innerlijke vervreemding van de oorspronkelijke identiteit kan plaatsvinden. Door de toenemende differentiatie van onze samenleving wordt de kans immers groter dat de mens zich tegelijkertijd beweegt in verschillende werelden, waarin uiteenlopende (vaak met elkaar strijdige) waarden overheersen. Dat leidt veelal tot rolsegmentatie en roldistantie (Dekker, 1983, pag 19-27).

Als we deze laatste zinnen op ons laten inwerken, dan spreken ze voor zichzelf als we nadenken over het massamedium Internet. Hier is zeker sprake van verschillende werelden met zeer uiteenlopende en zeer tegenstrijdige waarden: pornografisch en godslasterlijk materiaal versus levensbeschrijvingen en preken van geachte oud-vaders zijn beide aan te treffen op Internet.

Bezinning op het gebruik van ICT is noodzakelijk voor de gereformeerde gezindte om te kunnen overleven. Dr. G. Dekker schrijft in het Reformatorisch Dagblad van maandag 5 oktober 1998 naar aanleiding van zijn bespreking van het boek *De eeuw in het hart*:

Ik kan het ook anders zeggen: een zekere assimilatie is nodig om sociaal en cultureel te persisteren. De vraag is dus niet: assimilatie of persistentie? Nee, de vraag is op welke punten en op welke wijze een groepering zich moet aanpassen aan – maar liever zeg ik: aansluiten bij – de veranderende samenleving en de veranderende denk- en leefwijze van de mensen om zich als godsdienstige groepering met een eigen identiteit te handhaven. De bevindelijk gereformeerde bevolkingsgroep heeft dus niet lijdelijk af te wachten welke ontwikkelingen over haar heen zullen komen. Zij mag dat mijns inziens zelfs niet. Zij zal zich intensief moeten bezinnen op de wijze waarop zij ook in de toekomst een waarlijk gereformeerde bevolkingsgroep kan zijn. Zij zal zich met andere woorden steeds moeten afvragen waar en wanneer zij moet veranderen om zichzelf te blijven.

Hij merkt verder op dat gegeven het feit dat er veranderingen plaatsvinden er voor alle godsdienstige groeperingen een opgave ligt voor de beoefening van het geloof:

Dat zij zich steeds moeten afvragen wat de veranderingen in het (samen)leven van de mensen voor gevolgen zouden kunnen en mogen hebben voor de wijze van geloofsbeleving. Opdat het geloof een levend geloof blijft, een geloof dat ook in een nieuwe tijd, in een veranderend leven beleefd kan worden. Het doel is niet een zondermeer aanpassen aan de veranderende omstandigheden en levenswijze. Maar het doel kan ook niet zijn een bij voorbaat negeren van de veranderingen. Men zal in het spanningsveld van geloof en leven moeten blijven staan en zich regelmatig moeten afvragen op welke wijze men in een nieuwe situatie het geloof kan beleven.

6.6 Aandachtspunten voor bezinning

SGP-voorman Van der Vlies haalt in zijn opstel *Tussen (twee) vuren*^{xxxviii} de bijbelse geschiedenis van Daniël en zijn drie vrienden aan. Hij schrijft :

Daniël en zijn vrienden wensten op principiële gronden niet te spelen met het vuur van de Babelse cultuur, maar stonden onder de kennelijke zegen des Heeren op uiterst verantwoordelijke posten wel voluit in de branding. Wat gebiedt ons de eis wel in deze wereld maar niet ván deze wereld te zijn? We hoeven in allerlei ontwikkelingen bepaald niet voorop te lopen, maar moeten ook waken voor een gespleten houding. Deze dreigt wel. We kunnen de zich voordoende dilemma's niet negeren; dat zou struisvogelgedrag opleveren. Het is zeer de vraag of volgehouden distantie op termijn niet zal leiden tot dysfunctioneren in de samenleving, al kán dat een uiterste consequentie van een terechte principiële houding zijn. De burcht om je heen opgetrokken, zou wel eens niet houdbaar blijken te zijn. Wij moeten daarom hoogstwaarschijnlijk dieper boren.

Recent onderzoek^{xxxix} toont aan dat op de vragen aangaande televisiebezet in reformatische kring sprake is van verschuivingen. Zeker de jeugd antwoordt veel minder bevestigend op de vraag of TV geweerd moet worden uit onze gezinnen dan in het verleden. Helaas ontbreken in deze enquête dit soort vragen op het gebied van Internet-gebruik in het gezin. Ongetwijfeld is een generatiekloof tussen de ouderen en jongeren binnen de bevindelijk gereformeerde gezindte aanwezig is. Al heeft een meerderheid (?) nog geen Internet-aansluiting in het gezin: via werk, studie en school is toegang tot dit medium veelal vrij gemakkelijk mogelijk. Dit leidt tot een zekere gewenning. Zeker geldt dit voor een aanverwante ICT-toepassing als elektronisch berichtenverkeer en voor interactieve mediamogelijkheden op CD-Rom of gedistribueerd via Internet.

Een belangrijke vraag is hoe ouders hun kinderen kunnen begeleiden in het “juiste” gebruik van ICT en Internet. Dit wordt een probleem als zij er zelf niet mee weten om te gaan of erger nog niet “staande” kunnen blijven! Van der Vlies:

De ouders van nu leggen het af tegen de vaardigheden van hun kinderen niet alleen, maar hebben überhaupt geen inzicht in wat hun kinderen met al die ingewikkelde apparatuur doen. Dat is de realiteit in veel gezinnen, niet het minst in de gereformeerde gezindte.

Ds. Meeuse stelt in *De eeuw in het hart* de vraag of over de negatieve gevolgen van Internet binnen het gezin al wel voldoende is nagedacht. Duidelijk is dat het definitieve antwoord niet zomaar lichtvaardig te geven is. Onderwijs van zowel de ouderen als de jongeren onder biddend opzien is noodzakelijk. We zullen dan meer inzicht krijgen in wat ons “vreemdelingschap” hier op aarde inhoudt. Dit betekent in de praktijk wel dat we compromissen moeten sluiten. Velema definieert het compromis in het licht van het gebod dat eist en niet ten volle gehoorzaamd kan worden. Dit compromis heeft dus altijd met het geweten van de mens te maken. Op dit punt past bestrijding van zowel het liberalisme als het wetticisme. Paulus zegt daarvan dat er maar één vermaan is, dat tegelijk een vertroosting is, om in de vreemde of thuis er een eer in te stellen heilig en welgevallig voor God te leven.

Want wij allen moeten geopenbaard worden voor den rechterstoel van Christus, opdat een iegelijk wegdrage hetgeen door het lichaam geschiedt, naardat hij gedaan heeft, hetzij goed, hetzij kwaad (2. Kor.5:10).

7 Techniek

7.1 Continu nieuwe producten

Een kenmerk van onze samenleving is de voortgaande stroom van nieuwe producten en technieken. Een nieuw product is nog niet op de markt gebracht of het volgende wordt al weer aangekondigd. Nieuwe modellen, nieuwe versies, ze volgen elkaar continu op. En elke keer luidt de boodschap: mooier, beter, sneller, uitgebreidere mogelijkheden. Het is een en al vooruitgang wat de klok slaat.

Zeker op het gebied van ICT zien we een onafgebroken reeks nieuwe producten en middelen. Internet is daar een voorbeeld van. Sommige producten vinden een goede afzet, andere minder. Hierbij moet bedacht worden dat de techniek tot ontwikkeling wordt gebracht door gevallen mensen die de duivel zijn toegedaan, in een wereld die in het boze ligt. Toch geldt de opdracht om deze aarde te bouwen en te bewaren en onze talenten te gebruiken. De vraag kan gesteld worden of en hoe het ontwikkelen en gebruiken van nieuwe ICT-toepassingen – zoals Internet – binnen deze opdracht valt.

7.2 Techniek en wetenschap in de Bijbel

In Genesis 4 treffen we de eerste uitvinders aan, Jabal, Jubal en Tubal-Kaïn:

En Ada baarde Jabal; deze is geweest een vader dergenen, die tenten bewoonden, en vee hadden. En de naam zijns broeders was Jubal; deze werd de vader van allen, die harpen en orgelen handelen. En Zilla baarde ook Tubal-Kaïn, een leermeester van allen werker in koper en ijzer (Gen 4:20-22)

Bij deze tekst geeft Calvijn als commentaar:

... dat Mozes met opzet heeft gesproken over de uitvinding dier kunsten in Kaïn's geslacht, opdat wij zouden weten, dat hij niet zo zeer van God was vervloekt, of God heeft nog enkele uitnemende gaven onder zijn nakomelingen uitgestrooid. (...) Laten we dus in het oog houden, dat Kaïns zonen van de Geest der wedergeboorte zijn beroofd, maar toch met niet te verachten gaven toegerust zijn geweest. (...) Ja zelfs edele kunsten en wetenschappen zijn van goddeloze mensen ons toegevloeid, sterrenkunde en andere delen der wijsbegeerte, de geneeskunde, de staatsinrichting hebben wij, dit moeten we bekennen, aan hen te danken. (...) Schoon nu de uitvinding der cither en van dergelijke muziekinstrumenten meer dient tot vermaak en genot dan tot noodzakelijk gebruik, zo moet ze toch niet geheel overbodig worden geacht, en veel minder verdient ze om haar zelve veroordeeld te worden. Wel moet het genot veroordeeld worden, als 't niet met de vreze Gods en 't gemeenschappelijk nut der menselijke samenleving is verbonden.

Calvijn betreft deze opmerkingen ook op de uitvinding van de tent door Jabal en het bewerken van koper en ijzer. Hij oordeelt over het gebruik van technische vindingen terughoudend waar het gaat om "genot". Dan moet het verbonden zijn met de vreze Gods en ten dienste staan van het gemeenschappelijk nut.

Andere gebeurtenissen die interessant zijn vinden we in Genesis 6 – de bouw van de Ark – en in Genesis 11 – de torenbouw van Babel. De ene technische ontwikkeling is in opdracht van God, de andere in opstand tegen God. Calvijn geeft als commentaar:

Laat ons een toren bouwen zo zeggen zij, welks opperste tot de hemelen reikt, en laten wij ons een naam maken. Hierin zien wij het plan en het oogmerk van de onderneming. Want zij willen, wat er ook gebeurt, een onsterfelijke naam op aarde bezitten. Zij bouwen dus als het ware tegen Gods wil. Eerzucht nu is slechts onrecht voor mensen, maar ook driestheid tegen God. (...) Maar zich een eeuwig gedenkteken te willen oprichten, dat alle eeuwen zou blijven bestaan, is een bewijs van onbetugelde trotsheid, gepaard aan verachting van God.

De kanttekenaren van de Statenvertaling merken op:

Dit is een gans goddeloos en stout voornemen, alsof zij God en alle mensen ten trots, zulk een werk wilden maken, waardoor zij zich tegen alle geweld mochten verzekeren.

Waar de ark gebouwd is door het geloof in de woorden Gods, is de torenbouw van Babel een vrucht van ongeloof. Beide zijn indrukwekkende staaltjes van techniek, maar met verschillende wortels. Er zijn veel meer voorbeelden van techniek en uitvindingen te vinden in de Bijbel waarvan er een in het bijzonder vermeldenswaard is. In Exodus vinden we een beschrijving van het maken van de heilige klederen tijdens de tocht door de woestijn:

En gij zult voor uw broeder Aäron heilige klederen maken, tot heerlijkheid en tot sieraad. Gij zult ook spreken tot allen, die wijs van hart zijn, die Ik met de geest der wijsheid vervuld heb, dat zij voor Aäron klederen maken, om hem te heiligen, dat hij Mij het priesterambt bediene (Ex. 28:2-3).

Calvijn geeft hier als uitleg bij:

Over de wijsheid van de kunstenaars zou uitvoeriger gesproken moeten worden dan wat ik nu aanroer, namelijk dat al diegenen die met de Geest Gods doordrongen waren die van de schepping der wereld af kunsten uitgedacht hebben die nuttig waren voor het menselijk geslacht, zodat ook de heidense schrijvers gedwongen werden ze uitvindingen van de goden te noemen. En omdat bij dit goddelijk werk zeldzame en ongewone bekwaamheid nodig was, wordt er met name over de buitengewone gave des Geestes gesproken.

Calvijn geeft hoog op van uitvindingen die nuttig zijn voor het menselijk geslacht. In deze tekst waar het gaat over klederen tot gebruik in de dienst van God, spreekt hij zelfs over een buitengewone gave des Geestes.

Boek II, hoofdstuk II, heeft als titel *Dat de mens nu beroofd is van wilsvrijheid en aan jammerlijke dienstbaarheid onderworpen*. In dit hoofdstuk van de *Institutie* treffen we de volgende passage aan die enerzijds een positieve houding tegenover het menselijk kunnen, en daarmee de techniek, bepleit.

Laat ons echter niet vergeten dat deze dingen zeer voortreffelijke gaven zijn van de Goddelijke Geest, die Hij tot algemeen nut van het menselijk geslacht uitdeelt aan wie Hij wil. Want indien aan Bezaleël en Aholiab het verstand en de kennis, die vereist werden tot het maken van de tabernakel door de Geest Gods moesten worden geschonken (Exodus 31:2; Exodus 35:30), dan is het geen wonder, dat er gezegd wordt, dat de kennis van die dingen, welke in het menselijk leven de voortreffelijkste zijn, door Gods Geest ons medegedeeld worden. En er is geen rede, dat iemand zou vragen, wat voor omgang de goddelozen, die geheel en al vervreemd zijn van God, met de Geest hebben. Want dat er gezegd wordt, dat de Geest Gods alleen in de gelovigen woont, dat moet verstaan worden van de Geest der heiligmaking, door wie wij Gode zelf tot tempels geheiligd worden. En niettemin vervult, beweegt en voedt Hij toch alles door de kracht van dezelfde Geest, en dat volgens de eigenaardigheid van iedere soort, welke Hij daaraan door de wet der schepping heeft toegekend. Indien de Heere door de moeite en de dienst van goddelozen ons wil geholpen hebben in de natuurwetenschappen, de redeneerkunde, de wiskunde en de overige vakken van die aard, laat ons daarvan gebruik maken, opdat wij niet, wanneer wij Gods gaven, die ons vanzelf in die mannen worden aangeboden, veronachtzamen, terecht voor onze traagheid gestraft worden. Evenwel, opdat niemand mene, dat de mens zeer gelukkig is, wanneer hem een zo groot vermogen wordt toegekend om in de eerste beginselen dezer wereld de waarheid te vatten, moet daar tegelijk aan toegevoegd worden, dat dat gehele vermogen om te begrijpen en het begrip, dat daaruit voortkomt, in Gods ogen een vergankelijke en verdwijnende zaak is, wanneer het vaste fundament der Waarheid er zich niet onder bevindt. Want volkomen juist leert Augustinus (wiens mening zoals we gezegd hebben, de meester der Sententiën en de Scholastieken gedwongen zijn te onderschrijven) dat, evenals de genadegaven de mens na de val ontnomen zijn, zo ook deze natuurlijke gaven, die overgebleven, verdorven zijn: niet dat ze op zichzelf kunnen verontreinigd worden, voorzover ze van God afkomen, maar omdat ze voor de bevleete mens opgehouden hebben rein te zijn, opdat hij daaruit geen roem zou verkrijgen.

Calvijn wijst anderzijds op het vergankelijke van menselijke prestaties als Gods Woord als het fundament ontbreekt. Bovendien is alles wat de natuurlijke mens voortbrengt onrein.

7.3 Religieuze verering

De torenbouw van Babel is een van de vroegste voorbeelden hoe de techniek een religieuze betekenis kan hebben. De gevallen mens is er van nature toe geneigd zijn vertrouwen op de techniek te stellen. In een interview in *Baanforum* (1998, nr. 4) waarschuwt Schuurman voor het overschatten van de mogelijkheden van ICT. *De techniek*

in het algemeen heeft ons veel verbeteringen gebracht. Daar kunnen we dankbaar voor zijn. Maar ik zie ook een zekere religieuze verering van de techniek in onze samenleving.

Op de vraag of we met ICT de samenleving kunnen verbeteren antwoordt Schuurman bevestigend. *Maar, stelt hij, het gaat dan wel om de zin van een nieuwe techniek en nieuwe ICT-producten. Wat zijn je motieven om een nieuw product te ontwikkelen of te implementeren; maak je je dienstbaar aan een technisch-economisch streven zonder meer?* Met dat laatste bedoelt Schuurman dat aan technische en economische criteria in onze samenleving een te groot gewicht wordt toegekend terwijl bezinning achterwege blijft. Techniek mag het leven niet overheersen, maar moet er dienstbaar aan zijn. Anders verliest de mens zijn vrijheid en verantwoordelijkheid.

Als je naar onze samenleving kijkt, dan zie je dat we ontzettend veel aan de techniek te danken hebben. Positief is dat de techniek vrij kan stellen van arbeid en ons rust kan bieden. Toch zie je in veel gevallen dat we deze mogelijkheid onbenut laten. Het lijkt erop dat de mens in deze tijd minder rust heeft dan bijvoorbeeld twintig of veertig jaar geleden. Je ziet dat aan de zondag, die als rustdag onder druk staat. We zijn in staat heel veel verbeteringen aan te brengen met de techniek, maar op de echte levensproblemen als de zin van het leven en sterven heeft de techniek geen antwoord. We verabsoluteren de techniek, als we denken dat die wel oplossingen kan bieden.

De stellingname van Schuurman is: we moeten over de techniek de baas zijn: *Het is een goede zaak als de techniek een prothese is voor de mens en de samenleving. Dus een hulpmiddel dat de kwaliteit van het leven verbetert, zoals een bril of een kunstgebit. Neem virtual reality. Dat kan een prachtige prothese zijn. Bijvoorbeeld om allerlei constructies of ontwerpen te testen, van bruggen, vliegtuigen, auto's enzovoort. Maar je kunt met virtual reality als mens ook uit de werkelijkheid vluchten. Dat maakt de mens eenzaam en kan tot verslaving leiden. Dan werkt de techniek ontwrichtend. De techniek verlegt ook grenzen. Dat biedt boeiende perspectieven. Met ICT kunnen we bijvoorbeeld begrenzingen van ruimte en tijd overstijgen.*

Ter verduidelijking, virtual reality (VR) is een techniek om de echte werkelijkheid na te bouwen en vervolgens te ervaren. Deze techniek wordt bijvoorbeeld bij de opleiding van piloten al lange tijd gebruikt. In de vliegsimulator leert de leerling-piloot vliegen. Schuurman: *Voor technische ontwerpen biedt deze techniek grote mogelijkheden. Zo wordt wel gezegd – en ik denk dat dit technisch mogelijk is – dat we met deze techniek mijnbouw op de maan met behulp van robots kunnen bedrijven, die vanaf de aarde worden bestuurd, alsof men als mens zelf dat hele proces ter plaatse in de hand heeft.* Het gevaar is dat *de mens wordt ingekapseld door de techniek.* De mens wordt een schijnwereld binnengeleid. Via de techniek van de VR ziet het eruit dat de amusementsindustrie nieuwe kansen zal grijpen. Er zal, aldus Schuurman, ruimte voor allerlei perverse geweldspelen en seksspelen worden gecreëerd. In meer algemene zin, met de techniek van VR kan men zijn eigen wereld scheppen, waarin men volledig eigen baas kan zijn. *De consument kan zijn behoefte aan geluk en genot er schier onbegrensd mee bevredigen.*

Je hoort nogal eens beweren dat techniek neutraal is. Schuurman is het hier niet mee eens: *Techniek is nooit neutraal. Zowel het ontwikkelen als het gebruik ervan heeft altijd met waarden of normen te maken. Wat zijn je motieven of doelen?* Maar hij vindt het een verkeerde zaak als we ICT helemaal niet willen gebruiken. *Het doel moet zijn dat we IT dienstbaar maken aan de mens en de samenleving.*

Het meest recente boek van Schuurman is getiteld *Geloven in wetenschap en techniek*.^{x1} Naar zijn mening is het karakter van het overheersende denken in onze samenleving een technisch denken, een beheersingsdenken. *Dit denken rust in de autonomie of zelfgenoegzaamheid van de denker. Het erkent niet de beperktheid en de begrensdheid van het denken. Dat komt doordat het de werkelijkheid ziet als een objectieve werkelijkheid waarover de mens “heer en meester” is. Het technische denken ontkent het bestaan van God.*

In zijn boek laat Schuurman zien dat men dan de techniek overschat. De techniek wordt gezien als antwoord op allerlei problemen en kwalen. Zij krijgt dan in zekere zin een afgodische functie. Dit probeert Schuurman duidelijk te maken door middel van een voorbeeld: de oude sage van Koning Midas. Midas mag van de goeden een gunst vragen. Hij vraagt dan of alles wat hij aanraakt in goud mag veranderen. Als die wens wordt ingewilligd, zien we de gevolgen. Alles wat hij aanraakt, zijn eten, zijn vrouw, alles verandert in stukken goud. Zijn hebzucht leidt ertoe dat het goud hem bedreigt met de dood. Overgezet naar de techniek betekent dit dat het overschatten van de techniek leidt tot vervreemding tussen mensen en tot sociale desintegratie.

De mens wil met de techniek de toekomst beheersen en veilig stellen. Dit technicisme beantwoordt aan twee belangrijke normen, alsof zij de twee grote geboden zijn: de norm van de technische perfectie ofwel effectiviteit, doeltreffendheid, en de economische norm van de efficiëntie, de doelmatigheid. Alles wat hier buiten valt, wordt niet erkend. Er zit een streven naar technische volmaaktheid in onze cultuur dat juist het voortbestaan ervan bedreigt. Schuurman vindt dat we terug moeten van de autonomie van de mens naar rentmeesterschap. De natuur of de schepping is een gave van God.

Het religieuze aspect van de techniek komt duidelijk tot uiting in de titel van het boek van Noble *The religion of technology*.^{xli} Hij laat, aldus Schuurman (pag. 61), zien dat sinds de Renaissance de pretentie door velen hoog werd gehouden dat de mens zich in de techniek als een god kan gedragen. De techniek wordt zodoende verbonden met het idee van mede-schepping en -verlossing. Niettegenstaande de zondeval meent men in filosofische en wetenschappelijke kringen met de techniek het oorspronkelijke van het Paradijs te kunnen herstellen. De technische mens is de nieuwe Adam. Het is vanuit deze uitgangspositie dat de religie van de techniek zich richt op de toekomst van deze aarde als de enige toekomst: Gods rijk is een gesecculariseerd technisch rijk. Noble treft bij de ontwikkelaars van Cyberspace (de wereld van ICT en Internet) en Virtual Reality een geest van goddelijke alomtegenwoordigheid aan.

De Franse filosoof Ellul^{xliii} noemt als een van de kenmerken van de techniek het monisme. Dit betekent dat voor- en nadelen van de technische ontwikkeling niet meer tegen elkaar worden afgewogen. Voor morele afwegingen is eveneens geen plaats. De moderne techniek is volledig onafhankelijk van ethische overwegingen. Eerder zorgt de techniek ervoor dat de ethiek zich naar de techniek voegt. Van de techniek gaat bovendien een uniformerende invloed op de cultuur uit. Dit is het kenmerk van de universaliteit. De techniek breekt de bestaande barrières tussen culturen af. Voor het bijzondere en het unieke is steeds minder aandacht.

7.4 Aandachtspunten voor bezinning

Ter bezinning enkele citaten uit de Institutie van Calvijn, Boek III, Hoofdstuk X, waar hij handelt over: *Hoe men het tegenwoordige leven en zijn hulpmiddelen gebruiken moet.*

Dit zij het beginsel, dat het gebruik van Gods gaven niet van de rechte weg afdooft, wanneer het gericht wordt tot dat doel, waarvoor de Gever zelf die gaven voor ons geschapen en bestemd heeft; immers Hij heeft ze geschapen tot ons welzijn, niet tot ons verderf. Daarom zal niemand beter het juiste spoor houden dan wie naarstig dit doel in het oog houdt.

De Schrift heeft bovendien een derde regel waarnaar zij het gebruik der aardse goederen afmeet: over welke regel een en ander gezegd is, toen wij de geboden der liefde behandelden. Want zij stelt vast, dat al die goederen ons door Gods milddadigheid zo gegeven zijn en tot ons nut bestemd, dat ze als het ware in bewaring gegeven goederen zijn, waarvan eens rekenschap moeten worden afgelegd. Wij moeten ze dus zo besturen, dat voortdurend in onze oren weerklinkt het woord: "Geef rekenschap van uw rentmeesterschap" (Lukas 16:2). Tevens moeten we bedenken, door wie een dergelijke rekenschap geëist wordt, namelijk door Hem, die onthouding, soberheid, matigheid en ingetogenheid heeft aangeprezen en weelde, trotsheid, praalvertoon en ijdelheid verfoeit; wie geen ander beheer der goederen aangenaam is, dan hetwelk verbonden is met liefde; die alle genietingen, welke de geest des mensen aftrekken van kuisheid en reinheid, of die zijn verstand verduisteren, met Zijn mond reeds veroordeeld heeft.

De mening van Schuurman dat de mens met behulp van de techniek de schepping en het maatschappelijk leven naar zijn hand wil zetten en beheersen wordt onderschreven door Van der Stoep en Jochemsen. In *Schermen met Informatie* stellen zij:

Het streven naar volledige beheersing van natuur en samenleving met behulp van de computer is uiting van het moderne wetenschappelijk-technische beheersingsideaal.

Bijna alle maatschappelijke ontwikkelingen worden gestuurd door technische overwegingen. Dit creëert een spanningsveld met wat de Bijbel ons voorhoudt. In de eerste plaats gaat het daarbij om de motieven. En in de tweede plaats gaat het om de aard van de toepassing. Niet elke ICT-toepassing is voor een christen geoorloofd. Bedenk dat de duivel listig en machtig is. Hij zal alle wereldse wapens gebruiken om de kerk te verderven en de mensen ervan te weerhouden tot Christus te komen. Daarom enige bijbelteksten ter overdenking:

Maar zoekt eerst het Koninkrijk Gods en Zijn gerechtigheid, en al deze dingen zullen u toegeworpen worden (Matth. 6:33).

Hetzij dan dat gijlieden eet, hetzij dat gij drinkt, hetzij dat gij iets anders doet, doet het al ter ere Gods (1 Kor. 10:31).

Bij de vervulling van onze roeping als christen dient elk geloof in de techniek ons vreemd te zijn. Dat is niet gemakkelijk maar brengt een geestelijke strijd met zich mee.

Daarom neemt aan de gehele wapenrusting Gods, opdat gij kunt wederstaan in den bozen dag, en alles verricht hebbende, staande blijven (Ef. 6:13).

8 Epiloog

Het lijkt ons niet gewenst een publicatie als deze af te sluiten met afgeronde conclusies. Toch willen we een paar aspecten ter afsluiting naar voren brengen.

Het is terecht dat er in de samenleving veel aandacht is voor de mogelijkheden van ICT. Dat geldt voor bedrijven en andere organisaties, maar ook voor scholen en gezinnen. In toenemende mate is er ook aandacht voor de gevaren. In het bijzonder staat het gebruik van Internet momenteel ter discussie. En dat niet alleen binnen de reformatorische of christelijke gezindte. Een aantal grote bedrijven op het gebied van ICT heeft de Internet Content Rating Association (ICRA) opgericht om vuiligheid van Internet te weren. In de VS zijn er al wetten die werkgevers verplichten hun personeel te beschermen tegen de verleiding van het bezoeken van onder meer pornografische Internet-pagina's.

De problematiek van het gebruik van ICT-toepassingen ligt echter breder dan het toegankelijk maken en binnenkrijgen van ongewenste informatie. Misschien wel net zo ernstig is het gevaar van toenemend materialisme en van het opgaan in amusement en genot. Van de Internet-pagina's is 83 procent commercieel en 'slechts' 1,5 procent porno. Dat is 1,5 procent teveel maar deze 83 procent commercie zal de gebruiker ook niet onberoerd laten. Daarnaast is er het gevaar van verslaving. Recent [onderzoek heeft aangetoond dat bijna zes procent van de Internet-gebruikers lijdt aan een vorm van Internet-verslaving.](#)

We zijn van mening dat ouders, leerkrachten en leidinggevenden een plicht hebben het kennis nemen van ongeoorloofde informatie zoveel als in hun vermogen ligt te voorkomen. Internet-filters kunnen daarbij een hulpmiddel zijn. Verantwoord gebruik van ICT vereist boven alles de vreze des Heeren. De persoonlijke, verborgen omgang met de Heere God bewaart voor de zonde en redt uit alle – zeker ook geestelijke – nood en dood.

9 Literatuuroverzicht

- Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte, Januari 1997, Themanummer: Nederlandse filosofen over Techniek, Assen. (Filosofen Dippel, van Riesen en Hollak).
- Baan Company: The Baan Basics, 1996, Vision, Distinctive skills and Shared values (intern document).
- Barbour, Ian, Ethics in an Age of Technology, 1993.
- Barbour, Ian, Religion in an Age of Science, 1991.
- Beukel, A. van den, De dingen hebben hun geheim, 1990.
- Beukel, A. van den; Met andere ogen, over wetenschap en het zoeken naar zin, 1994.
- Bruins, A. Ondernemerschap na de eeuwwisseling, 1996.
- Büdgen, W., Harkema, M. (red.) Meer dan Mensenkennis, over kennis in de maatschappij van morgen, 1997. Hierin een artikel van E. Schuurman, "Wetenschap en techniek naar waarde geschat", van S.M. de Bruijn, "Kennis vergaren in de informatie-eeuw, informatie revolutie", van K. de Wit, "Kennis en bedrijfsleven in de westerse samenleving".
- Chamalaun, M. en E.J. Tuininga (red.), Samenleving en Technologie. Bundel opstellen over de relatie tussen techniek en samenleving, 1977.
- Chewning, R.C., J.W. Eby en S.J. Roels, Hoe kan een christen zaken doen?, 1993.
- Christendom Onwijs?!. 15 wetenschappers over God, geloof en wetenschap, o.a. Van den Beukel, Kuiper, Ouweneel, Siebesma, Van Dijk.
- De Civitate, orgaan van de CSFR. Themanummer over techniek verzorgd door het Delftse dispuut, inleiding in deze problematiek, diverse auteurs, jrg. 26, no. 1, 1975.
- Diepenhorst, P.A., Calvin en de economie, 1904.
- Ellul, J. Technology and the Gospel, 1984.
- Ellul, J. The Ethics of freedom, 1976.
- Ellul, J. The Meaning of the City, 1970.
- Ellul, J. The New Demons, 1973.
- Ellul, J. The Technological Bluff, 1990.
- Ellul, J. The Technological Society, 1964.
- Ellul, J. The Technological System, 1980.
- Ellul, J. Verraad van het westen, 1975.
- Ellul, J., Technique and the opening chapters of genesis, 1960.
- Ellul, J., Apocalypse, 1976.
- Ellul, J., God's Intervention, 1996.
- Evink, C.E., Schijn en werkelijkheid, de beeldcultuur en de maakbaarheid van de ervaring. Nienhuis, G. Wetenschap als wapen van de apologet.
- Goudzwaard, B., Kapitalisme en vooruitgang, 1978.
- Goudzwaard, B., Economie als afgod - van utopie naar werkelijkheid, 1989.
- Groen, Hoe kan een christen zaken doen, 1993.
- Haaksma, H.W.H., De oorspronkelijkheid en actuele betekenis van prof. H. van Riessen als filosoof van de techniek. Deel I - de oorspronkelijkheid van zijn werk. Philosophia Reformata, jrg. 62, nummer 1, 1997.
- Haan, R.L., Economie van de eerbied, kanttekeningen bij het bijbels spreken over geld en goed, 1985.
- Hegeman, Christelijk dienen, 1994.
- Hogenhuis, C. en D. Koelega (red.), Techniek als levenskunst. Visies op instrumenten voor inclusieve techniek-ontwikkeling, 1996.
- Howe, G., Gott und die Technik, Die Verantwortung der Christenheit für die technisch-wissenschaftliche Welt, 1971.
- Idenburg, Ph. A., Ethiek van de ondernemersleiding, 1968.
- Keizer, A. Wetenschap in bijbels Licht, handleiding voor de grondslagen van wijsbegeerte en vakwetenschap, 1986.
- Kersten, G.H., Gereformeerde Dogmatiek.
- Kooten, R. van, Kan een christen eerlijk zakendoen? VRCL bundel, 1983.
- Kouwenhoven, A. Inleiding in economische ethiek, (Verhouding economie en ethiek, formuleren en hanteren van ethische normen als toetsingscriteria voor het economisch denken en handelen op micro-en macro economisch niveau), 1981.
- Maldegem, A. van, Bit voor bit naar de informatiemaatschappij, Zicht (SGP-blad van Guido de Brèsstichting), jrg. 22, nummer 4. 1996.
- Meiden, A. v. d., Bedrijfscultuur en ethiek, Aantekeningen van referaat voor Baan management op 23 maart 1995.
- Mitcham, C. "Philosophy and the history of technology", in: The history and philosophy of technology, onder redactie van Bugliarello and Doner, 1979.
- Nienhuis, G., Wetenschap als wapen van de apologet.
- Nijkamp, P. e.a., Herfsttij der vooruitgang, Groningen, artikelenbundel, poging vanuit bijbelse argumenten uitweg te vinden voor de huidige (Economische) problemen van onze samenleving. Orientatie m.b.t. de vraagstukken van Bijbel en economie en bevat omvangrijke literatuurlijst. (Die is nu redelijk verouderd, maar altijd bruikbaar), 1980.
- Riessen, H. van, Filosofie en Techniek, 1949.
- Riessen, H. van, Maatschappij der toekomst, Franeker, 1952.
- Riessen, H. van, Mondigheid der Machten, Amsterdam, 1976.
- Rietdijk, D., Karels K., Kok, C., Seldenrijk, R., Informatie en Communicatie Techniek in bijbels licht, (Een publicatie door een commissie, aangesteld door de Synode van de Geref. Gemeenten), 1988

Schuurman, E., Geloven in wetenschap en techniek, 1998.

Schuurman, E., Perspectives on Technology and Culture, 1995.

Schuurman, E., De mythe van de digitale snelweg en virtual reality, in: themanummer *Beweging*, jrg 59, nummer 3, september 1995.

Schuurman, E., Filosofie van de technische wetenschappen, 1990.

Schuurman, E., Het technische paradijs, om de gebrokenheid van heel de schepping, 1989.

Schuurman, E., Jacques Ellul, profeet in het technische tijdperk, in: *Beweging*, 59e jaargang, nummer 4 december 1995.

Schuurman, E., Techniek - Middel of Moloch, 1977.

Schuurman, E., Techniek en toekomst, (dissertatie, grondige uiteenzetting over techniek en hoe erover gedacht wordt door diverse stromingen vanuit de historie. Zeer veel literatuurverwijzingen) 1972.

Schuurman, E., Tussen technische overmacht en menselijke onmacht, verantwoordelijkheid in een technische maatschappij, 1985.

Stoep, J. van der en H. Jochemsen, Schermen met Informatie, 1997.

Stoep, J. van der en H. Jochemsen, Ethische normen m.b.t. interactieve media, 1999.

Stoep, J. van der H. Jochemsen, H., Toepassing van interactieve media in onderwijs, politiek en evangelisatie (nog niet verschenen).

Themanummer *Beweging*, Nieuwe Maatschappelijke tweedelingen, jrg. 60 nummer 3, september 1996.

Udemans, G.C., Coop-mans-iacht, 1637.

Udemans, G.C., 't Geestelijck Roer van 't Coopmans Schip, 1638.

Vergunst, A., Neem de wacht des Heeren waar, 1983.

Verkerk, M.J., Business en management, tussen ethiek en filosofie, *Beweging*, jrg 60, nummer 2, juni 1996.

Vlot, A., Taal en Techniek, werktuigen of auto-mobielen, C.E. Evink, Schijn en werkelijkheid, de beeldcultuur en de maakbaarheid van de ervaring, G. Nienhuis, Wetenschap als wapen van de apologeet.

Vlot, A., Reformatorische techniekfilosofie, Kennis en werkelijkheid; tweede inleiding tot een christelijke filosofie, 1996.

Walt, B.J. van der, e.a., Venster op bestuursethiek, Potchefstroom University of Christian Higher Education, 1993.

Wapenveld, Themanummer over de informatiemaatschappij, ontwikkelingen en gevolgen, jrg. 38, nummer 4, 1988.

Wolterstorff, N., De rede binnen de grenzen van de religie, 1993.

Woudenberg, R. van, Kennis en werkelijkheid, tweede inleiding tot een christelijk filosofie, 1996.

Zijlstra, A. en R.J.A. Doornenbal (red.), Christelijke filosofie in beweging, t.g.v. 20-jarig bestaan van het tijdschrift *Beweging*, (diverse zeer lezenswaardige artikelen omtrent ideologie en evangelie, christelijk realisme en de organisatie, moderne mens in de crisis).

9 Voetnoten

- i Website PTT (<http://www.ptt.nl>)
- ii J. van der Stoep, Schermen met informatie, Amersfoort, 1997
- iii *Automatisering Gids*, 03-10-1997
- iv *Intermediair*, 16-10-1997
- v *Automatisering Gids*, 21-08-1998
- vi *The Wall Street Journal Europe*, 11 juni 1997
- vii *Business Week, European Edition*, 5 oktober 1998
- viii *Automatisering Gids*, 31 juli 1998
- ix Raymond Hertog, *Internet verandert de wereld*, blz. 54-55, Houten, 1996
- x Robert Murray MacCheyne, *De Bron van zaligheid*, blz. 214-222, Houten, 1982
- xi Thomas Brooks, *Apples of Gold*, in: *Works of Thomas Brooks, Vol 1*, blz 170-284, Edinburgh, 1980
- xii Franciscus Ridderus, *De Heiligmaking*, blz. 334 e.v., Middelburg
- xiii J.C. Ryle, *Christen-zijn in het dagelijks leven*, blz. 226-228, Kampen, 1997
- xiv I. da Costa, *Bijbellezingen Deel 1*, blz. 74, Zwijndrecht, 1983
- xv K. Dächsel, *Bijbelverklaring van het Oude en Nieuwe Testament*, Utrecht, 1981
- xvi Thomas Boston, *De viervoudige staat*, Houten, 1996
- xvii Matthew Henry, *De verklaring van het Oude en Nieuwe Testament*, blz. 514-515, Kampen, 1985
- xviii K. Dächsel, *Vierde Deel*, blz. 445 toelichting op vers 13 en 27, Utrecht, 1981
- xix Thomas Brooks, Precious Remedies against Satan's Devices, in: *The Works of Thomas Brooks, Vol. 1*, Edinburgh, 1980
- xx J.C. Ryle, *Christen-zijn in het dagelijks leven*, blz. 217-238, Kampen, 1997
- xxi M. Golverdingen, *Dagboek uit een schatboek*, Utrecht, 1994
- xxii *Geneva Bijbel*, toelichting op Prediker 1:13
- xxiii Graham Hancock, *Het begin en einde van alle dingen*, Tirion
- xxiv Plevier Deel 2, blz. 269
- xxv J.C. Calvijn, *Institutie*, Boek II, Hoofdstuk II, paragraaf 15, Den Haag, 1989
- xxvi B. Pascal, *Gedachten*
- xxvii Smith, *Salomo's Prediker*
- xxviii E. Schuurman, *Beweging*, 59e jaargang, nummer 3, sept. 1995
- xxix L. Floridi, geciteerd in *Documentum*, jaargang 9, nummer 3, blz. 24
- xxx A.C. Zijderveld, in *NRC Handelsblad*
- xxxi *Een vrucht van de Statenvertaling in Litouwen*, in: *Standvastig* (uitgave GBS), september 1998
- xxxii A. Trommius, *Nederlandse Concordantie van de Bijbel*, Kampen (25^e druk), 1992
- xxxiii A.C. Zijderveld, in *NRC Handelsblad*, *ibid*
- xxxiv W.H. Velema, J. Douma, *Ethisch kommentaar, Ethiek en Pelgrimage*, 4e druk, 1979
- xxxv W.H. Velema, *Midden in de maatschappij*, 1979, blz. 9
- xxxvi W.H. Velema, blz. 14
- xxxvii C.S.L. Janse, *Bewaar het pand*, 1985
- xxxviii J.A. Coster e.a., *De eeuw in het hart*, 1998, hst. 10 *Tussen (twee) vuren*
- xxxix J.A. Coster e.a., *De eeuw in het hart*, 1998, hst. 10 *Tussen (twee) vuren*
- xl E. Schuurman, *Geloven in wetenschap en techniek*, Amsterdam, 1998
- xli D.N. Noble, *The religion of technology*, New York, 1997
- xliv J. Ellul, *The technological system*, New York, 1980

Home

Help

Nieuws

Links

Fun

Email

Wat is FilterNet eigenlijk?

FilterNet is een aanbieder van Internet-toegang, zoals elke andere internet service provider die biedt. Met dit verschil dat het Internet door FilterNet worden gefilterd. Op die manier zijn bijvoorbeeld geweldadige, godslasterlijke, pornografische en discriminerende Internet-sites ontoegankelijk.

Hoe werkt het filter?

Help

De volgende onderdelen zijn beschikbaar:

- [Stuur een email naar Filternet](#)
- [Algemene abonnement informatie](#)
- [Algemene Voorwaarden](#)
- [Reageren op filterbeleid](#)
- [Technische gegevens](#)
- [Abonnementsvormen](#)
- [Wachtwoord](#)
- [Financiële informatie](#)
- [Gegevensoverzicht](#)
- [Aanmelden voor een abonnement](#)

[DISCLAIMER](#) | [REAGEREN](#) | [BANNER](#)

© 2000 FilterNet, alle rechten voorbehouden. Ontwerp & realisatie: [Provident](#)